

Iconoclastæ, Albigenes, Sociniani, Anabaptistæ, & quotquot hæreticorum sectæ fuerint, erantque, tolerandæ sunt? Impio Antonio Collins opus erat Catholicis, ut hoc evincerent, si vel rudiores, quin vel ipsam catholicæ religionis, vultus has splendidissimas veritates continenter in ore habent? Dicant potius adversarii nostri, Catholicorum causam adeo esse evidentem, adeo exploratam, ut vel ipsi impii Atheismæ agnoscant; contra, Protestantium errores adeo crassos esse, adeo turbulentos, perniciosos, ut vel ipsi impii, in quorum numero sunt Hobbesius, & Collins, illos derideant, improbentque. Latius hæc trahere institui mei ratio non finit. Sæpe et via digredior, Pufendorfii, Barbeyraci, Thomasi, Heineccii, Budæi, quos refello, intempertivis, nedum falsis, impolitis adversus Catholicos ubique intrusis, & sparsis provocatus, & coactus.

IX. Paucæ, quæ in hac prolegomena dissertatione obiter delibavi, summopere confirmant, quæ supra dicta sunt, videlicet in universo terrarum archæ sectam haudquam reperiri cæciorem, perniciosam, & (ut venia verbo) solidiorem Lutherana & Calviniana. Quod sit dictum absque præiudicio doctrinæ & eruditionis qua in aliis religionibus scientiis harum sectarum plurimi præstant. Transcursu sit oportet, & statua, qui tum ex Lutheranis, tum ex Calvinistis plurimos viros doctissimos eruditissimosque non susciperet. At in religionis adversus Catholicos controversiis nec unum me legisse scio quem ipso communi sensu exutum, cæcum, omnia prece inpollutis, & calumnias, atque ex indidlis agentem non invenierim: quod nemo cordatus negare potest.

X. Colligant hæc Italiae nostræ fæderæ nonnulli, quantum a via hæcenus aberrant recta, dum in addiscenda iuris naturalis scientia, omissis lippidissimis fontibus, lulentissimas Protestantium lacunas adierunt. Plus ex una hac de re S. Thomæ questione doctrinæ, quam ex integris Pufendorfii, Heineccii operibus indepti fuissent. Ex alia parte præiudiciis, & erroribus illorum mentes inquinatæ non essent, neque in religionis fervore adeo tepescerent. Sensim sensu illorum librorum lectio quodam erga religionem tepore animos afficit, contemptibilem auctoritatem supremam reddit, &

infirmas humane mentis vires plus iusto exaltat. Dicteria illa, scommata, vellitaciones, derisiones, Patavus, Padularum &c. quæ in illorum libris passim occurrunt, veligia in lectorum mentibus imprimunt, quæ animus a recta deducitur via; & heinc paulatim languescit fides, caritas extinguitur, & tandem aliquando impietas succedit. Atque illud omnium malorum maximum est, quod scituli nostri, catholicæ doctrinæ armis nudati, & antequam veræ doctrinæ lumen mens illustrata sit, hæreticorum libros revolventes, satyras, pæramias, censuras, scommata memoriter adducunt, & errores ignoranter epotant. Iple audivi plurimos, cum de senore in Italia nostra bellum arderet litterarum, inclamantes, divinas Scripturas ad rectæ rationis tribunal exigendas esse, errasse Patres, desipuisse Scholasticos; signatur esse super nostrarum antiquarum mentes rationis lumen, istud consulendum; nihil iussisse Christum quod non sit lege naturali præceptum. Heinc cogebant: moderatam ultram haud esse prohibitam; quæ gravissima præiudicia, & iniquas præceptiones et tranalpinoorum hæreticorum lectione didicerant. Pudere autem illos deberet ab hostibus sanandæ infirmitatis pharmaca, & a catholicæ religionis derisoribus inveniendæ veritatis lumen emendicare. Numquam ergo hæreticorum libri legendi. Legantur, facultate habita, non repugno. Sed prius christiana doctrinæ fundamenta altius præiudicantur, prius catholici Doctores consulantur; & postea hæretici legantur, tamquam hostes, qui insunt vasis suam consulendum; facere student. Verum, nisi illos resiliendi occasio adit, si illos penitus neglexeris in religionis controversiis, latius tibi erit. Quoniam vix aut controversiam philosophicam, aut punctum eruditionis tractare insensibilis hi hostes consuecunt, quin religionis causam, & papatum eidem immiscant, & inpollutas calumniaeque fide mala excogitatas interlerant, ac Catholicorum privatorum abulus, vitia, & corruptelas in ipsam Romanam Ecclesiam regerant. Porro imperiti lectores, haud suspicantes tantam in filiis ancillarum fraudem, calumnias pro veritatibus deglutiant, illorumque factis, & artificio non raro capiuntur. Tutæ ergo res erit nullam cum illis habere commercium.

LIBER PRIMUS

DE IURE NATURÆ, ET GENTIUM, DEQUE POSITIVO, DIVINO, ET HUMANO.

DISSERTATIO PRIMA.

DE HOMINIS OFFICIIS, SEU DE ACTIONIBUS HUMANIS.

CAPUT I.

De Deo, & homine, quatenus sunt iuris naturæ principia. S. Thomæ doctrinæ, quæ exacta hominis idea refertur, & fundamenta moralitatis præiudicantur. Eorum quæ de origine entium moralium scribit Samuel Pufendorfus, examen.

I. PRæponens universi conditor Deus, quem admodum omnia ex nihilo creavit omnipotentia summa, ita sapientia infinita res omnes tum invicem, tum ad seipsum mirabili ordine disposuit, atque ordinavit. Res omnes ratione destitutas, seu partes componentes hoc universum, concinna harmonia aptavit, eisdem hominis servituti commodoque subiecit, hominem sibi artificio vinculo devinxit, atque omnia tandem in sua omni-
 ,, Ordo iste regula est, & mensura actuum
 ,, humanorum, seu moralium. Actus quippe
 ,, isti sunt moralitatis, seu bonitatis, & malitiae,
 ,, subiectum, cui insunt modi isti mora-
 ,, les. In hoc pro ordine ius naturæ, ad
 ,, quod cæo ad amissum, hominum officia re-
 ,, vocantur, & a quo dirigantur, situm est.
 ,, Hinc apparet, Deum ut primum, hominem
 ,, ut secundum, principia esse naturæ iuris.
 ,, Ordo enim qui elucet in rebus omnibus, a Deo
 ,, est, sicut res ipse quibus inest. Actus vero
 ,, homini ab hoc ordine dirigendi, & recta ra-
 ,, tio ipsa dirigens ab homine proficiuntur.
 ,, Homo ratione præ ceteris illius universi crea-
 ,, turis ornatus, tria recipit; Deum quem colit,
 ,, seipsum regendum, moderandumque; ceteras
 ,, creaturas rationales, quibus eam societatem
 ,, componit. En universum regnum iure
 ,, naturæ dirigendum, & in Dei, a quo omnia
 ,, proficiuntur, gloriam ordinandum.

II. Hæc omnia explicat Angelicus doctor precipitantia summa. Clamabant Pufendorfiani, Thomastici, Heinecciani, Wolfiani nos, ratione domi relicta, auctoritate armatos in campum progredi. Sed falluntur eruditi homines. Nos AQUINATIS nostri doctrinam non ideo in medium afferimus, ut eidem faces illi submittant; sed ut illorum pudentiam iactantiam, qua sibi iuris naturæ scientiam vendicant, retundamus; ut dicant, ac velint nolint, fateantur, hæc provincia unum S. Thomam felicis exornasse, ac uberior, non dicam Lutherani, & Calviniani, qui eam erroribus crassissimis respere, sed ceteris omnibus qui aut præceperunt, aut fecerunt ipsum tum, illustrasse. Hæc autem, tamquam fundamenta iuris naturæ, & moralitatis, præmittit S. Thomas Aquinas in *Lib. I. Eth. lect. I.*
 ,, I. S. Sapientis est ordinare: cuius ratio
 ,, est, quia sapientia est postrema perfectio
 ,, rationis, & cuius proprium est cognoscere
 ,, ordinem. Nam, si vires sensitivæ cognoscunt
 ,, res aliquas absolute, ordinem tamen
 ,, unius rei ad aliam cognoscere, est solius
 ,, intellectus, aut rationis. Invenitur autem
 ,, duplex ordo in rebus. Unus quidem partium
 ,, alicuius totius, seu alieus multitudine
 ,, dinis ad invicem, sicut partes domus ad
 ,, invicem ordinantur. Partes est ordo rerum
 ,, in finem; & hic ordo est principalior
 ,, quam primus. Nam, ut Philosophus dicit in
 ,, undecimo Metaph. ordo partium exercitus
 ,, ad ducem. Ordo autem quadrupliciter
 ,, ad rationem comparatur. Est enim quilibet
 ,, tam ordo quem ratio non facit, sed solum
 ,, considerat, sicut est ordo rerum naturalium.
 ,, Alius autem est ordo quem ratio considerando
 ,, facit in proprio actu; puta, cum or-

dinat conceptus suos ad invicem, & signa conceptum, que sunt voces significativæ.
 Tertius autem est ordo quem ratio considerando facit in operationibus voluntariis. Quartus autem est ordo quem ratio considerando facit in exterioribus rebus, quorum ipsa est causa, sicut in arca, & domo. Et quia consideratio rationis per habitum periclitatur; secundum hos diversos ordines, quos proprie ratio considerat, sunt diversæ scientiæ. Nam ad Philosophiam naturalem pertinet considerare ordinem rerum quem ratio humana considerat, sed non facit; ita quod naturali Philosophia comprehendamus & Metaphysicam. Ordo autem quem ratio considerando facit in proprio actu, pertinet ad rationalem Philosophiam, cuius est considerare ordinem partium orationis ad invicem, & ordinem principiorum ad invicem, & ad conclusiones. Ordo autem actionum voluntariorum pertinet ad considerationem moralis Philosophiæ. Ordo autem quem ratio considerando facit in rebus exterioribus constituitur per rationem humanam, pertinet ad artes mechanicas. Sic moralis Philosophiæ, circa quam veritatis præsens intentio, proprium est considerare operationes humanas, secundum quod sunt ordinatæ ad invicem, & ad finem.
 IV. His principiis universis constitutis in homine, suam dispositionem sinit Angelicus Doctor, eumque considerat, prout est & iuris naturæ, & moralitatis veluti fundus. His quippe verbis, omni sublato medio, suam persequitur orationem. „Dico autem operationes humanas, que procedunt a voluntate hominis secundum ordinem rationis. Nam, si que operationes in homine inveniantur que non subiacent voluntati, & rationi, non dicuntur proprie humane, sed naturales; sicut patet de operationibus animæ vegetativæ, que nullo modo cadunt sub consideratione moralis Philosophiæ. Sic igitur subiectum moralis Philosophiæ est operatio humana ordinata in finem, vel etiam homo, prout est voluntarie agens propter finem. Sciendum est autem, quod, quia homo naturaliter est animal sociale, utpote qui indiget ad suam vitam multis, que sibi ipse solus preparare non potest, consequens est quod homo naturaliter sit pars alieius multitudinis, per quam præstetur sibi auxilium ad bene vivendum, quo quidem auxilio indiget ad duo. Primum quidem ad ea que sunt vite necessaria, sine quibus vita transigi

non potest: & ad hoc auxiliari homini domesticæ multitudi, cuius est pars. Nam quilibet homo a parentibus habet generationem, & nutrimentum, & disciplinam. Ex similibus singuli, qui sunt partes domesticæ familie, se invicem iuvant ad necessaria vite. Alio modo iuvatur homo a multitudine, cuius est pars, ad vite sufficientiam perfectam, scilicet ut homo non solum vivat, sed & bene vivat, habens omnia que sibi sufficient ad vitam. Et sic homini auxiliari multitudine civilis, cuius ipse est pars, non solum quantum ad corporalia, prout scilicet in civitate sunt multa artificia, ad que una domus sufficere non potest; sed etiam quantum ad moralia, in quantum scilicet per publicam potestatem coercetur insolentes inveteris metu poenæ, quos paterna monitio corrige non valet. Sciendum est autem, quod hoc totum quod est civilis multitudo, vel domesticæ familie, habet solum unitatem ordinis, secundum quam non est simpliciter unum; & ideo pars eius totius potest habere operationem, que non est operatio totius; sicut miles in exercitu habet operationem, que non est totius exercitus. Habet nihilominus & ipsum totum aliquam operationem que non est propria alieius partium, sed totius; puta conflictus totius exercitus, & tractus navium. Est autem aliquod totum quod habet unitates non solum ordine, sed compositione, et colligatione, vel etiam continentate, secundum quam unitatem est aliquid unum simpliciter. Est ideo nulla est operatio partis que non sit totius, & continuis enim idem est motus totius, & partis: & similiter in compositis, & colligatis operatio partis principaliter est totius. Et ideo oportet quod ad eandem scientiam pertineat talis consideratio, & totius, & partis eius. Non autem ad eandem scientiam pertinet considerare totum quod habet solum ordinis unitatem, & partes ipsius. Et inde est quod moralis Philosophia in tres partes dividitur: quarum primam considerat operationes unius hominis ad finem, que vocatur Moralitica; secundam autem considerat operationes multitudinis domesticæ, que vocatur Œconomica; tertiam autem considerat operationes multitudinis civilis, que vocatur Politica &c.
 V. Nix pauca ex plurimis que ibi persequitur Doctor sanctus, rescribere volui. Ut autem ipsam novatorum caliginem fortius dissipem, mea refert nonnulla alia ex eo-
 S. Tho-

S. Thoma transcribere, quibus hi tres hominum ordines, seu respectus explicantur, & pax mutua, bello sublato, inculcatur. Hæc porro ANGELICUS in cap. xiv. Ioan. lect. 7. scribit. „Sciendum est, quod pax nihil aliud est, quam tranquillitas ordinis: tunc enim aliam, qua dicuntur pacem habere, quando eorum ordo imperturbatus manet. In homine autem se-tem triplex est ordo, scilicet hominis ad seipsum, hominis ad Deum, & hominis ad proximum; & sic triplex pax in homine. Quædam intrinseca, secundum quam pacificatur sibi ipsi absque perturbatione viciniorum. Psal. cxviii. Pax multa diligentibus &c. Alia est per quam homo pacificatur Deo, totaliter eius ordinationi subiectus. Rom. v. Iustificati igitur ex fide pacem habemus ad Deum. Tertia est pax ad proximum. Heb. xii. Pacem sequimini cum omnibus sanctis, & sanctimoniam. Sed notandum, quod in nobis tria ordinantur, bene, scilicet intellectus, voluntas, & appetitus sentientes; ut videlicet voluntas dirigatur secundum mentem, vel rationem; appetitus vero sensitivus secundum intellectum, & voluntatem. Et ideo Augustinus in Lib. de verb. Dom. pacem Sanctorum dicit, finiens dicit: Pax est serenitas mentis, tranquillitas animi, simplicitas cordis, amoris vinculum, consortium caritatis: ut serenitas mentis referatur ad rationem, que debet esse libera, non ligata, nec absorpta aliqua inordinata affectione; tranquillitas animi referatur ad sensitivum, que debet amolellatione passionum quiescere; simplicitas cordis referatur ad voluntatem, que debet in Deum obiectum suum totaliter ferri; amoris vinculum referatur ad proximum; consortium caritatis ad Deum. Hanc autem pacem hic Sancti habent, & habebunt in futuro: sed hic quidem imperfecte, quia nec ad nos, nec ad Deum, nec ad proximum pacem sine perturbatione aliqua possimus habere; sed in futuro habebimus eam perfecte, quando sine hoste regnabimus, ubi nunquam poterimus dissentire.
 Et utramque hic Dominus nobis promittit. Primum, cum dicit: Pacem relinquo vobis, in hoc scilicet seculo, ut hostem vincatis, & ut invicem diligatis; quod est quasi restitutum servandum nobis statutum a Christo Eccli. xv. Statuit illi testamentum patris, & Principem fecit eum. Sicut Augustinus dicit, non possunt ad hereditatem Dominum pervenire qui testamentum eius non fuerit observare: nec potest concordiam habere cum Christo qui discors voluerit esse

„ cum Christiano. Secundum vero, cum dicit: Paxem meam do vobis, scilicet in futuro. Ita, ut Declinabo super eam (scilicet Hierusalem celestem) quasi flumen patris.“
 VI. En tibi hominis, quatenus & principium est nature iuris, & subiectum ab ipso iure dirigendum, delineatam imaginem, accitis & ab ipsa morali Philosophia, & ab ipsa divina Theologia coloribus. Erumpant Lutherani, Calviniani omnes iuris nature interpreses, suamque virgam censoriam extendant in hæc que ex AQUINATE recitavi. Est ne hic quidquam censura dignum? Immo quod hic quod illorum non retundat audeamus? Pactus verus plurima docet Doctor sanctus, sed tanta perpicuitate, nitore, & facilitate, ut in admirationem lectorem rapiat. Quid, quando ex illius secunda parte Summe omnes humane facultates, intellectus, voluntatem, ceterosque appetitus, & que inde proficiuntur vita, & virtutes explicabo? Et Lutherani, Calviniani que Scriptores iuris nature illustrationem sibi, iactatione pluraquam thronica, asserere audent?
 VII. Et, ne gratis hæc dixisse videar, expendam quæ de origine entium moralium tu-fermo exponit Samuel Præfatorum Lib. I. cap. 1. de I. N. & G. Et quæ de rebus ipsis absolute acceptis scribit Ricardus Cumberlandus cap. 1. tract. de legib. Que ibi verborum farragines, qui rerum ægetus, que consilio, quæ rerum indigesta moles? Pufendorfus caput 1. laudatum in 23. §§. tribuit. De origine entium moralium, eorumque diversitate inscriptum caput est; & de hac origine vix ibi sermo est. Siquidem moralium entium fontes sunt intellectus, & voluntas humana, vel voluntarium, & liberum. Igitur illa duo distincte explicanda erant, cum proxime entium moralium origines sint. Et re ipsa Theologi catholici, qui via, & ratione incedunt, primum de voluntario, post de liberate, & tandem de moralitate agunt. Quatuor nos veluti entium genera, seu quatuor modos in ente consideramus: primum physicum, alterum voluntarium, tertium liberam, quartum moralem. En paucis rem totam expressim. Quod autem has entis affectiones appelles, aut modos, aut accidentia, quælibet metaphysica est nullius momenti. Pufendorfus §. 4. ova ponit infra excusantem sui gravissimi erroris; nempe, moralitatem hæc esse actionibus intrinsicam, sed vitæ ex arbitrio entium intelligentium suam nascitæ exhibentiam: quem errorem mox profligabo. Hæc moralia entium tribuit illi in classes quatuor, quas appellat statum, perso-

nam moralem, qualitatem, & quantitatem. Statum vocat ens morale suppositivum ob analogiam, quam habet cum spatio. §. 6. Nonnulli fetuli, cum quid simile in Scholasticis offendunt, comotum stomachum, contusae ex vocum barbarie aures clamant; delictantur vero, cum eiusmodi elegantiae formulas legant in eruditissimo Pufendorfo. Plures ibidem congerit de loco, de spatio, de tempore tanta confusione, & verborum involucri, ut vix legi queant. Integros inlinit §. 8. ut exponat statum hominis alterum esse abolitum, alterum erga alios homines; alium esse itatum pacis, alium belli. Advertit, pacem aliam esse communem respectu omnium hominum, aliam esse peculiarem expressio fecere intam; aliam internam inter membra eiusdem Reipublicae, aliam externam erga alios extra Rempublicam. Bellum aliquod est commune inter omnes homines; aliquid particulare, quod certi homines gerunt: & est vel internam, vel civilem, vel externam. Item §. 9. statum partitionem refertur, ad monetque, aliquos status adiunctam intensivam, vel remissionem existimationis habere. Posterius genus status §. 10. dividit in iuniorum, & seniorum, in maiorenitatem, & minorenitatem.

VIII. Post explicationem entium moralium, quae ad spatium analogum pertinent, §. 12. exponit illa entia moralia quae per analogiam ad substantias concipiuntur, sicutque persona morales simplices, vel compositas, publicas, vel privatae. Personae publicae vel sunt politicae, vel ecclesiasticae. Privatas personas distinguit 1. ex negotio, quod, aut articulo; quaeque duplex est, perfecta, & imperfecta. Rursum respectu subiecti potestas illa dividitur in personalem, & communicabilem. Illa subsistit in persona, & communicabilis in uxorem; haec alteri communicari pro arbitrio potest. Iuris vocabulum, inquit §. 20. valde ambiguum est. In istud inter qualitates activas, & passivas collocat, §. 21. per quam quis praestare, aut admittit, vel pati quid necessitate morali tenetur. Dantur enim, inquit, qualitates passivae, quae certo modo iudicium hominum asserere intelliguntur. §. 22. de quantitativis moralibus sermonem instituit. Quantitas in rebus dicitur pretium, in personis aestimatio. Tandem §. 23. concludit, quod entia moralia, sicut impositioni suam debent originem, ita ad eadem suam aut stabilitatem, aut mutationem suscipiunt.

IX. Paucis perstringere specimen eorum volui quae tribus supra viginti paragraphis Samuel Pufendorus suo calamo in capite ve-

luti praesumit, & gentium praeiicit. Selectiora vocabula, elegantiores phrasae, doctrinae profundiores, magisque recentiam eruditionem in aptum ex tanto Auctore educere sibi videtur. Quod si antiquata vocabula, barbarae phrasae, ineptae doctrinae, fastidii casibus tibi videntur, quae compendiarie oratione dedi; quid, si illa in fonte legeris? Opus haud est ut evincam, summum hunc Lutheranum Doctorem omnia sedulique perferre. Res ipsa loquitur. Illius oratio adeo frigida, & implexa, distinctiunculae adeo vanae, doctrinae adeo disparatae, ordo tam perurbatus, ut legi absque ingenti fastidio nequeant. Quae ad Politicam, ad civile regimen, & procuracionem spectant, cum actuum humanorum moralitate, seu malitia, & bonitate consistit. In proloquio ad ius naturae & gentium ea explicanda suscipit, & eodem suo calamo, quae sunt externi quidam ritus, & gradus, quos ius civile invenit: & Icti suis in locis praestata omnia elegantioratione, ordineque perspicuo declarat. Et hi sunt illi PUFENDORFII, qui buccis inflatis ad sidera extolluntur? Hi sunt quos Brucherus, Budens, Thomafius, Barbeyracus velut de caelo delapsos esse iactant ad iacentem iuris naturalis scientiam erigendam, illustrandamque, ad Scholasticorum barbariem, ignorantiam, & non tantum stupiditatem eliminandam? Hi sunt Platones, Panetii, Tullique septentrionales, qui singulis paginis Theologis scholasticis incantant, gerras, chirmatas, consilium, barbariemque exhibent? Et tamen quis Scholasticorum, qui ius naturae & gentium illustrantur, tanta confusione, tanta rerum perturbatione scripsit, ac Pufendorus ille vir summus in ipso ingentis operis vestibulo?

X. Ricardus Cumberlandus & ipse prolegomena praemittit ad suum de legibus naturae tractatum. Sub initium sibi blanditur, meliorem prae ipso Eugenio Grotio reperit methodum leges naturales investigandi. Nam Grotius ex effectis manifestis naturales leges colligit, Cumberlandus e contrario causas ipsas, unde leges illae proficiuntur, dispiciat. De Cumberlandi doctrina plura infra. Unum in praesens animadverto, videlicet opus istud tam lutescente litulo, tantaque obscuritate scriptum esse, ut, sua veluti rubiginis, exulum, natalis tenentis sepulchrum iacuisse, nisi Barbeyracus e Latino in Gallicum idioma vertisset, notique illud exornasset. Quae tamen enarrationes non minuunt, sed Auctoris errores, ut mox videbimus, augeant.

CAPUT II.

Ricardus Cumberlandus ad benevolentiam singularum hominum erga alios homines, ad propensionem propagandae stirpis, ad certum humani magnitudinem, ad eiusdem inclinationem ad venerem non limitatam temporis, ad ampliora caesa spermatica omnes revocat naturales leges. Hi, & alii errores praefiguntur.

I. Ricardus Cumberlandus Anglus, Ecclesiae Romanae iuratus hostis, nihil insensius (inquit Payne eiusdem vitae scriptor) desolebatur quam Papiam, nihil altius illius animam exultabat quam quae huc Ecclesiae favore videbatur. Numquam illi de hac Ecclesia sermo erat, quin eius odium, fractis aggeribus, exaudiret; tametsi in ceteris negotiis temperato animo esset. Cum Carolus II. thronum occupavit, tanto correptus timore futuri, ne schismatica Anglicana Ecclesia in sinum Romanae matris suae rediret, ut mortifera febris cum invalerit. Cebris fuit hypocrita, qui ore religionis tuenda studium iactans, morum pravitate eam fodebat. Haec pauca delibare volui, quoniam, inquit Aristoteles Lib. I. Ethic. cap. 1. atque eiusdem interpres S. Thomas, summo per seire interelli qui sint mores illius qui de mortu honestate scribit.

II. In hominis itaque benevolentiam, cui in primam originem, & fundamentum, naturae iuris decreta revocat novus ille Philosophus, Illius verba in medium adducenda, ne quidquam per exaggerationem dictum appareat. In titulo cap. 1. Leges naturae omnes ad unam de benevolentia erga rationales omnes reducuntur. Deinde ipso primo capite pag. 4. haec praemittit. Sufficet nobis in opusculi huius initio lactorem monuisse, totam moralem Philosophiae, legumque naturalium doctrinam in observationes naturales, omnium experientia notas, aut in conclusiones a vera Physiologia agnitas, & stabilitas, ultimo resolvi. Nonne firmissima haec sunt iuris naturae fundamenta? Meditationes quibus vi Physiologiae explicatur corporum naturalium phenomena, originem sunt in quas ultimo tota moralis Philosophiae, & legum naturalium doctrina resolvitur? Sed ultra pergamus. Hoc eodem cap. 1. pag. 5. §. 4. totius doctrinae hae propositionem praeficit his verbis. » Quamquam autem tem innumera sint quae & cognitioe autem veris delam possint in materia particularem dictaminum, ad mores formandos di-

gentium; visum est tamen pauca tantum, eaque generalissima feligere quae generalia, quam initio proponi, legum naturae descriptionem aliquatenus explicent, & in unico discrimine, omnium legum naturalium parente, paulo aperius connumerentur. Illud autem ita se habet. *Benevolentia maxime singulorum agentium rationalium erga omnes statum constituit singulorum, omniumque benevolentiam quantum fieri ab ipsis potest felicissimum; & ad statum eorum, quem possunt assequi, felicissimum necessario requiritur, ac prout commune bonum erit suprema lex.* Quam hac proposito, quae totius serie capituli doctrinam continet, sit implexa, atque obscura, nemo non videt. Nec clarior est explicatio quam continuo Auctor exhibet. Nominem *benevolentiam*, non quamcumque volitionem languidam, & emortuam, quae nihil pariat, fed efficacem, cui effectus respondeat, se intelligere declarat. Illius interpretes *Maxwell*, & *Barbeyracus* mutuo pugnant in interpretanda hac voce *benevolentia*. Ille quippe hoc pacto argumentatur. Tametsi actiones alicuius individui in bonum commune, atque totius humani generis felicitatem tendant, non propterea consequitur propriam ipsius individui felicitatem illas procurare. Deinde animadvertit, *Cumberlandum* hac voce *benevolentia* modo infinitum quo ad amandum alios ducimus, modo actiones quae ex eodem infinitum proficiuntur, intelligere: quo in sensu concludit accipi generalem naturae legem minime posse. *Barbeyracus* in suis enarrationibus ad *Cumberlandum* refutat interpretem Anglum, nempe *Maxwell*, atque ineptas esse quas opponit difficultates. Contendit *Barbeyracus*, *Cumberlandum* hac propositionem evidentem demonstrasse: *Benevolentiam universalem magis magisque promovet possibilem felicitatem generis humani: ergo magis magisque promovet possibilem felicitatem huius, aut illius individui.* Ignorantia arguit Anglum interpretem, quod in quaestione vocaverit sensum in quo *Cumberlandus* benevolentiam accipit. Luce quippe meridiana clarius, inquit est, Auctorem nostrum *benevolentiam* nomine actum liberum voluntatis nostrae, cognitione, deliberationeque productum, intelligere. Nec ipse inficior, *Cumberlandum* nomine benevolentiae non raro amorem deliberatum accipere. At non minus certum est serpe etiam cum naturae infinitum benevolentiam confundere. Comparat liquidem *cap. II. §. 22* hanc benevolentiam amori illi quo animalia ad propagandam speciem feruntur. *Ego*

(inquit) tantum adiciam, manifestum addendum esse, animalia hoc modo in alterius genus, & proles amorem impelli, atque adeo angustiam exire, quam semel seposita facile decurrunt ad alia, atque alia adamanda, donec amor tandem exhausetur ob naturae similitudinem completatur; atque adeo in communi animantium natura fundatum esse illud, quod multiplici experientia observatione est, homines post susceptam prolem pacis esse amantiores, & propensiones ad prolem suscipiendam omnes ad pacis amorem disponere.

III. Ut ab ultimis verbis incipiam, quis crederet, Scriptorem hunc adeo potius desipere, ut cum ipsa manifesta experientia pugnetur ausus fuerit? Impotens ille amor quo homines ad concubitus cum mulieribus abripiuntur, primum est legum naturalium principium? Eiusmodi amor quo individua multiplicuntur, unice bonum commune spectat? Iuvenes illi qui puellarum amore fuscis, contemptis legibus tum naturalibus tum divinis, humanisque, nullum non movent lapidem, humanique, nullum non movent bonum promovere commune student? Numquid iuvenes isti propagandae benevolentia agunt? Tali nec commisit societates coalescit? An non & religionis, & societatis leges similem congressum quam severissime vetant? Nihil itaque tam falsum quam quod scribit *Cumberlandus*, *propensiones nempe ad prolem suscipiendam omnes ad pacem disponere. Itaque in communi animantium natura fundatum esse. Oppositum experientia docet. Propagandae proles amor animalia ipsa, necum homines, insipicula, zelotipa, anxia, & belligera efficit. Nonne gallinae, gallinarum multitudine lipatas, fugocurrentes, atque in suas amalias ingredientem gallum videt, eum consessum aggreditur, nec a consessu desistit donec aut victus laequet, aut victor evadat? Similia in ceteris animalibus plus minuse conspicimus. Evidentia itaque est, periculum esse *Cumberlandi* statum, videlicet *propensiones propagandae fieri pacifica efficere animantia.**

IV. At non minus festiva est, & ridicula altera eiusdem propositio, scilicet *homines post susceptam prolem pacis esse amantiores.* Quin nihil magis hominem anxium, turbulentum, cavillatorem, ultrapotentemque efficit, quam proli multitudo. Quas angustias sustinet paterfamilias ut filibus provideat, ut filios patrimonio dicit? Quae bella passim alius non suscipiat, ut vicinorum bona capiat, quibus filios opulentos reddat? Amor itaque propagandae stirpis non pacem,

non

non concordiam, sed rixas, discordias, bella, homicidia parit. Amor ille non bonum commune, sed privatum, summo impetu anhelat. Quid, si dissidia provinciarum, regnorumque calamitates, quas amor multiplicandae proli, seu amor explendae libidinis peperit, oratione complecteretur? At sunt haec omnibus nota. *Bonum commune* hominibus lex suprema? Urique bonum commune est id in quo hominum actiones tendere debent. Sed vis illius benevolentiae, de qua loquitur *Anglius* ille, nihil homines minus deliberate curant quam commune bonum. Extra mentem rapere fuerit oportet *Cumberlandus*, cum talia scriberet. Bonum quippe proprium est quod homines agit, & sibi mancipia efficit. Boni proprii amor dominatur, impetrat, iubet. Huc studia, cura, molimina omnia tendunt. Omnes suam propriam, non communem felicitatem quaerunt; & ut beati evadant, miseri efficiuntur.

V. Sed alia quae hoc eodem *cap. II. Cumberlandus* scribit, examinanda occurrunt. Iam sub initium *cap. I.* monuit, ut vidimus supra, legum naturalium doctrinam in naturales corporum observationes a Physiologia agnitas referri. Quod ut evincat, *cap. II. §. 23.* inquit. Postulat methodi potestate ratio ut, nunc nonnulla expendamus quae hominum corporibus propria sunt, ut videamus, an non illa homines ceteris animalibus aptiores faciant ad benevolentiam morum inter se exercendam, atque adeo ad societates magis amicas constituendas. Proprium autem hominis esse scribit ingens cerebrum, cuius virtute homines ad pacem, ad societatem aptiores esse contendit, his verbis. "*Cerebri magnitudo insignis est in proportione sui corporis, ut habet Aristoteles. Et ut plurimum homini duplo plus cerebri habet quam bos, nempe ad liberum quatuor, vel quinque pondus. Inde vero se ratiocinandum esse puto. Corporis homini meo diocis pondus non affurgit ultra quartam partem pondus corporis bovini; & tamen duplo plus cerebri ei concessum est in regione tantilli corporis. Inde sequitur, octuplum cerebri datum esse ad regendum a quale pondus membrorum. Ipse etiam comperit, corpora ovium maiorum, & porcorum corpora pondere corpus humanum aequare. Eorum autem cerebrum tantum octavam circiter partem habere ponderis cerebri humani. Ex his autem sponte sua hoc sequitur, maiorem & molem, & vim cerebri, quae in homine conspicitur, et naturaliter inservire, ut multiplicem actum,*

seu motuum varietatem inde pendenter diligenter deliberatione, consilio, & cura (qui ulius labor cerebri peculiaris) dirigat. Hoc autem fieri nequit, quam sibi maximum proponendo, commune nempe universi, homini, eorumque vero rationalium praecipue, & optima metode commodissima ratione sollicitando, id est, efficaci benevolentia rationales sibi omnes devinctando. In avibus aliquot, & piscibus cerebri quantitas adeo exigua est, ut ab oculorum suorum mole & pondere aequetur, quandoque etiam superetur. Nec his tamen hoc deest ingenii, ut pacate agant cum animalibus sui generis. Quotum minus hoc deest, se potest (salva ipsorum felicitate) hominibus universim, qui amplissima agenda cognitionis instrumenta donantur; praesertim cum in cerebri ulia ad profectionem veri, bonique maximi, maxima pars felicitatis humana consistat.

VI. Hoc itaque est illius Britannii Philosophi ratiocinium. Homines excedere benevolentiae adversus sui similes, & ad incedendum cum eidem societatem aptiores sunt ceteris animalibus, quod illorum cerebrum superet in magnitudine aliorum animalium cerebrum. Et hoc unum ex principis est quibus refutat *Thomam Hobbellum*, iniquentem, homines versus, lupis, & serpentibus esse ferociores: statum eorum naturalem esse statum bellum omnium in omnes: nullum inter eos essentiarum boni, vel mali publici, antequam civitates constituantur; adeoque nullam eiusmodi boni civitatem, nullam esse oppositam. Quod ut evincat *Hobbellus*, hanc inter ceteras afferit rationem *Leviathani, cap. xv.* Brutus inter insularum & damnum non distinguit: insidit, quae, quamvis bene sibi est, ceteris non invidet. Homo autem tunc maxime molestus est, quando otium, opibusque maxime abundat: tunc enim sapientiam suam in regnum a functionibus reprehendendis ostentare amat.

VII. Ut hunc errorem *Cumberlandus* refellat, praee alius rationibus unam opponit ex celebri magnitudine arcifitum. Unde autem colligit *Cumberlandus*, hac cerebrum praeditum esse prerogativa, quae societates, & mutua benevolentia homines inter promovet, & condidit? Quam illius effectus rationem assignat? Nullam omnino. Nos contra habemus, unde illius principii falsitatem offendamus. Nam, si illud consisteret, inde sequeretur, homines maiori ornatu cerebro aptiores, & efficaciores esse ad benevolentiam, & societatem exercendam, promovendamque. At frequenter evenit, ut ma-

gri

gni ingenii, sapientiorisque nequiores, turbulentiorisque, pacis, & societatis violatores sint. Quomodo, sicut Cumberlandus, mentem hominis ita pendere ex ingenio cerebri quantitate, ut nequeat arcta, & vehementer benevolentia haberi sine ingenti cerebro? *In ardens*, inquit, & *piscibus cerebri quantitas adeo exigua est, ut oculorum suorum mole, & pondere aequetur, quandoque etiam superetur: nec his tamen hoc deest ingenii, ut pacate agant cum animalibus sui generis.* Hoc exemplum confirmat luum principium, ex maiore cerebri quantitate arctiores profectus benevolentiam, & societatem. Verum, hoc admisso principio consequitur, eiusmodi pisces, & aves, parvulo instructas cerebro, minus aptas esse ad pacem, & benevolentiam. Et tamen, Cumberlando iudice, pacate una vivunt pisces eiusdem speciei. At, inquit Auctor *Philosophice ratiocinatae Tomo XXXII. artic. 4.* cur pisces isti, qui tanta benevolentia mutuo se complectuntur intra eandem speciem, bello inter se per ardent contra alios alterius speciei? Cur mutuo se de se devorant, deglutitioneque? Duplicitate cerebri infirmi sunt? Uno, quo sui similes diligant, in eoque benevolentiam exercent; altero, quo ceteros dissimiles hostiliter persequantur? Errores itaque *Hobbesii* crassissimas aberrationes labefactare infeliciter conatur nitiur *Cumberlandus*, Non inficior, plura contra eundem opponere principia vera; sed tot erroribus hac permixta sunt, ut, si ille per praeprata, hic per anfractus ambulet. Quod ut evidenter lesior colligat, alterum transcribo ex hocce Philosopho *Cumberlando* principium, quo utitur ad verius *Hobbesium*, ut in eo evincat, mutuum inter homines benevolentiam originem esse unde leges naturales dimanant.

VIII. Principium istud eruit *Cumberlandus* ex inspiratione ad propagandam speciem. Inquit enim *cap. cit. §. 28.* Ad iudicium igitur quartum, animalibus omnibus commune, a propensione ad propagandum genus delumptum, hoc solum (quod observavi) habet corpus humanum, quod ipsi peculiare est, nempe quod eius *propensiones ad venerem non limitate* sunt ad quoddam anni tempus, ut ceterorum ferre animalium, sed quodammodo perpetue sunt. Hinc autem fit ut hominibus plerisque necessaria sint connubia, & prolis suscipiende appetitus vehementior: hinc sequitur, nec ab his divelli possit appetitus, immo & pacta circa alimentum, & regimen familiaria. Quoniam autem hac omnia a sanguinis humani partibus agilibus, &

a maiorum vi vaforum spermaticorum profluunt, necesse est ut pariter maiora sint inter homines quam inter bruta: maioriaturque erit familiae alenda regendaeque cura, quo sine cognitione legum naturalium, & propensione aliqua ad casum observationem nulla esse potest.

IX. Digna profecto tanto Philosopho moralis doctrina. In hoc hominis brutis simulant, quod singulis & omnibus quatuor annis tempestatibus semper exercenda libidinis idonei sint, & parati? Brutorum desideria sua habent definita confinia. Tum solum bruta libidini indulgent, cum adit proli suscipiende occasio. Hac subitarii caussa, a turpi abstinent voluptate. Homines vero nullos temporis limites agnoscunt; sed quolibet tempore his trui illecebris valent; sed quolibet tempore his trui illecebris valent; sed quolibet tempore his trui illecebris valent, odio forte rapere erat contra Catholicorum Romanam Ecclesiam, qua coelibatum colit, & castitatem consilii. Verum non modo deturpare hominum dignitatem *Cumberlandus* tentat; sed falsa quoque de ipsi animalibus scripsit. Siquidem istorum plurima non alicui anni tempestatum suam coercent libidinem, sed plures in annum generant, ut testantur qui de Indis, & Americis brutis scripserunt; quin & in Europa in non paucis animalibus id evenit, Naturalistae tradunt, & experientia ipsa testatur.

X. Plurima alia ex *Cumberlando* referre possem, ut eisdem operis futilitatem evidenter patefacerem. Nec propterea inficior, plures in eodem, sicut in quolibet opere contineri veritates; sed illas innumeris, & crassissimis permixtas erroribus asero. Erravit impius *Hobbesius*, qui Deum ipsum de throno derudere scelerate tentavit. At, si *Cumberlandus* ex hac parte profligavit *Hobbesianam* impietatem, in alios ipse prolapsus errores est. Praeterea quomodo omnia tam barbata oratione involvit, & tam perturbata omnia collocat, ut vix legi sine ingenti molestia queant. Barbeyraeus Gallica versione delinare dictionis asperitatem, notique illicitur observam doctrinam fatetur. At, licet antecior sit Gallica versio, non propterea melior doctrina est. Quin prolixis enarrationibus ex arbitrio adiectis, & erroribus respergis auxit, non minuit aberrationes. Dum lego Lutheranos, novolque Reformatos, aut morum, aut fidei quaestiones versantes, mihi videre videor homines Andabatarum more secum pugnantis, & Turris Babeleae edificatores omnia confundentes. Exortor, milesi sunt, & legesque a principio veritatis, per

abrupta,

abrupta, & anfractus discurrunt errabundi, & crescente in dies oblatione, & rebellionem a sancta matre Ecclesia, denfiori quoque incredulitatis, impietatisque caligine obducuntur. Quare non assentior *Cl. Antonio Genuesi* in Regia Neapolitana Universitate Professori, scribente in Prolegom. ad Elem. Metaph. §. 14. *Sed nullibi melius hac studia exulta sunt quam in Anglia, idque non ob aliam rationem, ut puto, quam ob libertatem philosophandi.* Experientia oppositum docet. Ubinae tot Athei, tot Deistae, quot sunt in Anglia, non ob aliam scilicet rationem quam ob libertatem philosophandi? At, ut ipse perdoctus *Genuesis* ibidem animadvertit §. 66. ex *Vernamio*, numquam contummati, sed inepti Philosophi Athei fuerunt. Quid vero novum atulerunt Angli adversus impios, quod non fuerat sapientium a noltris valde antea dictum? Sed de hoc futius alibi.

XI. Ut vero ad *Cumberlandum* revertar pauca advenit ad ista prima principium, & istis aliis consociatis, dicam. In hominum itaque benevolentiam leges revocat naturalis. Hanc benevolentiam humane societatis fundamentum constituit. Multis minime opus est ut evincam, hominem hunc proliu delirare. Quoniam ex his quae in disertatione superiore dicta sunt, id luculenter innoscit. Animadverti ibidem, duas in homine reperiri substantias, secum pugnantis intelligentiam, & non interrupto bello. Utique homo amore in alios homines fertur; & benevolentia, qua mutuo mares, & feminae se complectuntur, fundamentum est societatis. Amor ille societatis non tam liber quam neceffarius est. Quandopidem homo vivere, & stirpem propagare abique societate nequit. Maritus, uxor, filius una sint necessarii est. Ex hac parte benevolentia fundamentum est societatis; & in eadem quoquoque leges revocari naturales queunt. Verum enim vero, cum amor ille peccato originali perturbatus sit, impotens, effrenis, & turbolentus factus sit. Aio & ego, amorem in homine, veluti Regem in throno, Imperatorem in exercitu dominari, nisi amoris, regere omnia. At quemadmodum Rex nisi legibus regiminis clavam moderetur, nisi amoris suum intra equitatis fines coerceat, tyrannus evadit; ita hominis amor, nisi recte rationis lumine dirigatur, nisi superiori & caelesti igne purgetur, tyrannus est, qui omnia pervertit, atque eodem tempore bellum & pacem, seditionem & perditiones parit, coniungit, & inseparat, diligit, & odit, blanditur, & inflectitur. Societatis necessitas mutuum inferat am-

plexum; ad propria felicitatis cupidus, & praestanti ceteris ambitio, atque principatus, dominantique libido diffidia, iurgia, discordias, bella perpetua, & crudelissima procreant. Recte rationis lumen ordinem ostendit, quo inferiora mediis, media superiora parere debent. Videt homo experrectus hac omnia; sed vires deficient quibus tot debellare hostes, tyrannosque valeat. *Videtur meliora, probaque: deteriora sequitur.*

XII. Qualis ergo amor est qui recte omnia dirigit, qui societatem firmat, pacem colit, federa servat inter homines, & homines Deo aureis vinculis devincit? Amor ille divinus est. Hac sola benevolentia caelestis pacem sine bello, societatem sine divisione, tranquillitatem abique perturbatione, ordinem abique confusione facta recta custodit. Sed, ut magis *Cumberlandi* falla doctrina appareat, illud in memoriam revocandum, quod, nisi prius homo peccasset, humana societas, mutua sola benevolentia, tranquilla abique diffidio nilo vigeret. Perpetua culpa, tranquillitatis ordinis in diffidia, bella, & tumultuantium affectuum turbam conversa est. Porro omnes mutuo pugnantis passiones in amore proprium inordinatum reducuntur. Hae amoris proprii perturbatio, ex prima culpa inventa, fons, & origo est omnium passionum, discordiarum, bellorumque, atque calamitatum. Et hunc amorem, discordiarum parentem, *Cumberlandus*, Ecclesiae protestantis ferventissimum propagatur, praeiacit, tamquam humanae societatis & concordiae fundamentum.

XIII. Nos, inquit *Cumberlandiani*, Pufendorfiani, ceterique de iure naturae agentes, sola naturae principia consilium, ad Theologos male relicta tradendum, ex qua doctrina revelata pendunt. Ita res se habet. Sed hic est illorum error, & excitas non ferenda. Quod Ethicorum Philosophi hac via incedunt, venia digni sunt, quod doctrinam revelatam ignoraverint. Ad Lutheranorum, & Calvinistarum excitas inexcusabilis omnino est. Videt istum, sicut videbat Paganus, humanae naturae infirmitatem; & illi necierunt medicinam, istum persequuti habent. Sciunt hi, benevolentiam humanam perturbatam, & inordinatam, discordiarum, litiium, bellorumque originem esse secundissimam; & in hac *Cumberlandus* leges regere naturales & Fallaris, inquit. Homo suapte natura benevolus est: benevolentia ex ipsa proficiscitur natura. Philosophus benevolentiam, quae naturam absolute considerat, consequitur, praec oculis habet, eam.

eamque considerat, ceteris relicta, quæ ex culpa originali, quæ Philosophos latet, eisdem acciderunt. Cum itaque natura hæc humana seorsum a benevolentia nequeat; iure, tamquam fundamentum legum naturalium, & societatis naturæ, hanc deliquimus benevolentiam.

XIV. Existimabam moralem Philosophiam Protestantium eo pertinere, ut hominum, qui reipsa extant in mundo, mores formaret; at mea me sefellit opinio. Istorum Philosophia moralis naturam humanam spectat ut abstractam, & in metaphysica præcissione existens. Hi sunt medici, qui ægrotum invident naturam humanam, ut ab infirmitate qualibet immunes, sanare student. Næ illi peritissimi medici? Sinamus ergo Scriptores istos Ethnicos cæciores. Utrique vires naturæ expendenda, meditandoque. Considerandum, quo natura ex se propendat, quo inclinet, quo tendat. Verum una eisdem morbi affectiones, intestine revolutiones considerande; & quid reipsa valeat, tota mentis indagine perstruendum est. Porro natura ista ex una parte ad societatem, ex altera ad divisionem, leparationemque fertur. Paganorum Doctores, causam istius intestini belli nescentes, idoneam sanandæ naturæ medicinam ignorarunt. Istorum vigilia persequi novatoribus placet. His itaque in suarum tenebrarum ipsa caligine relicta, veritatem paucis manifestemus.

XV. Amor est qui, veluti clavus navim, hominem, hominumque societatem moderatur, siccit, subicit, erigit, quocumque velit. Rex est qui omnibus appetitionibus imperat, qui obliacula superat, qui grandia molitur, qui non agit perperam, non invidet, non æmulatur, non agit ambitiosus; sed omnia iustitiam, omnia iustitiam. Amor ille primam naturalem rationis lamine dirigitur. deinde & luce, & flamma cælesti fovetur, accenditur, & perficitur. Amoris Paganos latuit, eumque Lutherani, & Calviniani reiciunt, repudiante. Lumen itaque tum naturale, tum divinum benevolentiam humanam dirigit, roborat, & sursum effert. Hæc benevolentia, præfata lumine directæ, societatem veram inducit, pacem alit, tranquillitatem fovit. Hæc est doctrina sancti Pauli Apolloli Epistolæ ad Rom. cap. I. *Qui diligit proximum suum, legem implevit. Nam non adulterabis, non occides, non furaberis, non falsum testimonium dices, non concupisces, & si quod est aliud mandatum, in hoc verbo inservatur: Diliges proximum tuum, sicut teipsum. Dilectio proximi malum non operatur. Plebitudo ergo legis est dilectio.*

XVI. Revocet Britannus Philosophus Cumberlandus hominum societatem, legesque naturales in benevolentiam maris cum male re concumbentis, in libidinem humanam nulli temporum limitatam, in vala spermatica ampliora in homine quam in brutis. Quoniam hæc philosophandi ratio, protestante hæretico revera digna, sat est ut heinc colligas, quo in pretio habendi sint libri quæ ad illustrandum naturæ ius evulgant Lutherani, & Calviniani. Hæc sunt opera digna *Barbeyraci* penicillo deambulant. Hi sunt sapientes illi æquilonares, qui iacentem, obliatamque iuris naturæ scientiam ad pristinam lucem restituerunt; qui, exclusa doctrina revelata, supernoque lumine, iuris naturalis arcana relevarunt contendunt.

CAPUT III.

De finis S. Thomæ de homine propter finem operante. Finis, qui principium extrinsecum est humanarum actionum, notio, & partitio. Plures hoc de argumento quaestiones. Admittit ad Pufendorfianos, Wolfianos, & Heineccianos.

INter præcipuas angelicæ doctrinæ prærogativas, perpicuitas, & ordo admirandus in primis resplendet. In prima luce Summa parte Dei existentiam, naturam, attributa, personarum pluralitatem, potestatem, vimque creatricem illius universi, & innumera alia arcana quæ Dei naturam consequuntur, incredibili claritate exponit. In secunda eisdem Summa parte, quam eius Affectus in partes duas tribuerunt, de homine propter finem operante sermonem instituit; atque eisdem officia adversus se, adversus Deum, adversus ceteros homines singulari perpicuitate, & ordine declarat. Quod naturæ vires valeant, quibus anxillis egeant, ut se in officia exerant, dispicit. Intellectus, & voluntatis, quæ sunt duo iuris naturæ proxima principia, operationes omnes tam ordinate enucleat, tanta luce perscrutat, ut in admirationem raptus lector hæreat.

II. Quoniam vero amor est qui in homine dominatur, ut capite superiore diximus, ab amore ultimi finis S. Thomas suam primam secundæ partis auspiciatur. In isto huius libri doctrinam, quæ Doctores Angelicus in Commentariis super *Ethic. Arist.* ideam veluti universalem hominis, se, Deum, & ceteros homines respicientis, perhibet, in medium producit. In præfatis, quæ idem Doctores sancti in sua 1. 2. de hominis officii mirabilia ordi-

ordine tradit, exponam. Primam suam questionem in octo pariter articulos. Nos vero sequentibus quaestionibus omnia perstringemus. Facilia quippe sunt, & omnibus pervia quæ hoc in capite dicturi sumus, idcirco paucis expedienda.

III. *Quæst. I. Quid, & quomplex sit finis, & an homini agere propter finem conveniat?* Resp. Vulgari circumfertur proverbio, in omnibus respiciendum esse finem, qui est humanarum operationum extrinsecum principium, & terminus. Principium in intentione, terminus in executione. Huc pertinet quod Propheta David canit Psal. cxviii. *Inclina cor meum ad faciendas iustificationes tuas, propter retributionem.* Communis finis notio hæc est: *Id cuius gratia aliquid fit.* Duplex distinguit finem Angelicus. Unum appellat *cuius*, alterum *quo*. Ille res ea est ob quam consequendam agens operatur; hic est eisdem rei adeptio. Præter hos duos fines alius nominatur finis *cui*, videlicet cui queritur res illa quæ habet rationem finis *cuius*: æterna retributio est finis *cuius* gratia; homo est finis *cui* desideratur illa æterna merces. Alteram divisionem tradit S. Thomas in finem *operis*, & in finem *operantis*. Finis *operis* res illa est quam opus suapte natura spectat, & in quam tendit. Finis *operantis* est in quem agens ex suo arbitrio ordinat opus suum. Tandem celebris est divisio in finem *ultimum*, in quem voluntas omnia dirigit, & in quo sistit; & in finem *intermedium*, seu non ultimum, in quo voluntas non quiescit, sed ultra pergit; ut dum vult laborem propter mercedem, mercedem ob alendam vitam, vitam ob salutem anime, animæ salutem Dei gloriam, in qua tandem sistit.

IV. Homini agere propter finem convenit. Idque S. Thomas ex ipse humana naturæ finitione evincit. Homo quippe ratione, & voluntate a ceteris creaturis distinguitur. Quare actiones illæ humane dicuntur quæ a voluntate, rationeque deliberante procedunt. Aliæ enim actiones, quæ sine rationis deliberatione sunt ab homine, *hominis*, non humane appellantur quod ab homine ut animal, non ab homine ut ratione prædito dimanant. Porro actiones illæ humane dicuntur quæ a voluntate, rationeque deliberante agunt, finem sibi præstituit, cuius gratia operatur. Ecur præstituit finem sibi debet? Quia nequit humana voluntas adequatum obsequium, quod est eisdem homines respicientis, perhibet, in medium producit. In præfatis, quæ idem Doctores sancti in sua 1. 2. de hominis officii mirabilia ordi-

habet. Ergo homini agere propter finem convenit.

V. *Quæst. II. Solus ne hominis est propter finem agere?* Resp. Negat S. Thomas *art. 2.* Sed omnia agentia propter finem operari docet. Nullum quippe agens in actionem erumpere valet, nisi ab aliqua causa determinetur. Est enim indifferens ad hoc aut illud agendum. Ergo, ut hoc potius præ alio agat, determinari ab aliquo debet. Porro hoc est discrimen rationales inter & irracionales creaturas, quod quæ ratione prædite sunt, semetipsas movent per propriam voluntatem, præter rationis iudicio proponente finem, qui in sui prosecutionem voluntatem allici; quæ vero sunt rationis expertes, non movent seipsas in finem, sed moventur ab alio. Nam si sensu carent, ab alio diriguntur in finem; ut sagitta in finem, seu scopum diriguntur a sagitante; quæ vero sensu prædita sunt, naturæ instituta in finem ducentur. Homo finem, & media fini consequendo idonea agnoscit. Bruta apprehendunt finem, & abique omni consultatione in eundem naturæ inclinatione rapiuntur. Aliqua bruta, ut canis, equus &c. ita se gerunt in mediorem, quæ fini obtinendo viam parant, electione, ut consultatione præmissa, agere videantur; sed ex ceteris operationibus liquere constat, instituta, non consilio illa duci. Naturæ auctor omnes creaturas quæ ratione carent, dirigit in finem. Bruta utique movent quocummodo seipsa in rem quæ finis est; at finis rationem cum respectu ad media, & mediorem proportionem cum fine non distinguunt, nec consilium super istem valent. Ceteræ creaturæ sensu destituta extrinsecum tantum in finem moventur. Neque hinc colligas velim, homines a Deo non moveri in finem: moventur enim & illi, sed iuxta propriam naturam, libero arbitrio instructam.

VI. Hinc colligas, uno in sensu agentia omnia propter finem operari, quatenus ab auctore naturæ diriguntur in finem; altero in sensu solum hominem inter istius universi creaturas agere propter finem, quia flos finem cum mediis, & media cum fine consert. Actiones rideant, flendant, admirantur, licet ab homine procedant, si tamen rationem præverant, sicut & prima cogitatio intellectus, & motus indeliberati voluntatis, non sunt proprie actus humani; cum non producantur ab homine per rationem agente. E contrario actiones ipsæ quæ brutis competunt, ut comedere, bibere, ambulare, &c. si fiant deliberatione imperante, humane sunt.

VII. Disputate hic Theologi solent, operetur

retur ne Deus propter finem. Communis sententia est, illum agere ad extra propter finem, quatenus unum propter aliud ordinem; non quatenus idem velit hoc, quia vult aliud; sed actio qua vult finem, et causa non est cur velit media: quia quo actu finem, eodem & media vult, & omnia in iudicio ordinat, ut Salomon ait Prov. xvi. *Univerſa propter ſemetipſum operatus eſt Dominus.*

VIII. In controverſiam ſimiliter vocant Theologi, num omnes actiones humane, tam elicitæ, nempe quas ipſa voluntas producit, quam imperatæ, nempe quæ efficiuntur ab intellectu, aliisque potentis, ſint propter finem. Communis ſententia affirmat. Nam actiones, quæ in mediocrum executione occupantur, ne conſentus, electio, & vius, ſunt eiſdem finis effectus. Siquidem ideo voluntas eligit media, quia vult finem. Alia actiones, quæ ſinem preſent, ut ſimplex volitio, & intentio, ſimiliter ſunt propter finem: quia voluntas a finis bonitate vel vera, vel apprehenſa movetur. Bonitas itaque finis illic movetque voluntatem in ſui profectionem.

IX. Quæſt. III. Officia humanæ recipiunt ne a ſine ſpeciem, ſeu bonitatem, ac malitiam? Reſp. Humana officia, ut moralia, S. Thomas conſiderat; ita ut actiones humanas, & actiones morales pro eadem re accipiat. Porro hæc actiones humanas ſuam a ſine ſpeciem capere docent Scripturæ divines, & Patres. Inquit enim S. Mattheus cap. vi. *Si oculus tuus ſimplex fuerit, totum corpus tuum lucidum erit.* Quem textum ſic interpretatur S. Auguſtinus Lib. II. de ſer. Domini in mont. cap. xiii. *Oculus hic accipere debemus ipſam intentionem, qua facimus quicquid facimus: quæ ſi munda fuerit, & recta, & illud aſpicimus quod aſpicendum eſt; omnia opera noſtra, quæ ſecundum eum operamur, necelle eſt bona ſint. Quæ omnia opera totum corpus appellavit. Luculentius rem hæc explicat S. Doct. Lib. de morib. Manich. cap. iiii. *Quod non ſecundum carnis voluptatem, & vinum non bibitis, ſignaculum oris mirandum, & laudandum putatis. Quod quæſio a vobis quo ſine faciatis? Finis enim, quod reſpondetur eſt que ſacimus, iſte propter quem facimus quicquid facimus, ſi non ſolum inculpabilis, ſed etiam laudabilis fuerit, tunc demum facta noſtra laude aliqua digna ſunt. Sin ille iure merito culpatur, quem ſpectamus, & intemur cum in aliquo verſamur officio; id quoque officium nemo improbandum, vituperandumque dubitaverit. De Caſtina memoria proditum eſt, quod frigus, ſitim, famem ferre poterat: hæc erant illi ſuavo, ſacrilegoque etiam cum Apoſtolo noſtris commu-**

nia. Unde ergo diſcernitur parricida iſte ab Apoſtolo noſtris, niſi ſine illo, quem diverſiſſimum ſequentur? Hanc S. Auguſtini doctrinam ipſe S. Thomas in hac 1.2. quæſt. 7. art. 3. allegat, & ratione ſua confirmat. Actiones, inquit, humane & a principio, & a termino ſpeciem capiunt bonitatis, vel malitiae. Principium autem eſt extrinſecum actionis humane eſt finis movens voluntatem, que ſimul in eodem ſine, executionis ordine preſent, tamquam in termino quietiſt. Hæc concludit Angelicus Doct. *Et ideo manifeſtum eſt quod principium humanorum actuum, in quantum ſunt humani, eſt finis: & ſimiliter eſt terminus eorundem. Nam id ad quod terminatur actus humanus, eſt id quod voluntas intendit tamquam finem.*

X. Quæſt. IV. *Sit ne aliquis finis ultimus humane vitæ?* Reſp. Hanc quæſtionem art. 4. proponit S. Thomas, qui abſtrahit a ſine vero, de quo in altera ſequenti quæſtione agit, & ſiclo. Ordinate quippe incedit, & a generalibus ad particularia gradum facit. Quæſtionculæ hiſ verbis reſpondet. *Impoſſibile eſt in finibus procedere in infinitum quatenus ex parte: in omnibus enim que per ſe habent ordinem ad finem, oportet quod, remoto primo, removentur ea que ſunt ad primum... Non eſt impoſſibile in moventibus cauſis procedere in infinitum: quia non eſt primum movens, quod ſubſtrahit alia movere non poſſunt, cum non moveant niſi per hoc quod moventur a primo movente. In finibus autem invenitur duplex ordo, ſcilicet ordo intentionis, & ordo executionis, & in utroque ordine oportet eſſe aliquid primum. Id enim quod eſt primum in ordine intentionis, eſt quæſt principium movens appetitum: unde, ſubſtrahit principio, appetitus a nullo movetur. Id autem quod eſt principium in executione, eſt unde incipit operatio: unde, iſto principio ſubſtrahit, nullus incipere aliquid operari. Principium autem intentionis eſt ultimus finis; principium autem executionis eſt primum totum que ſunt ad finem. Sic ergo ex utraque parte poſſibile eſt in infinitum procedere: quia, ſi non eſt ultimus finis, nihil appetere poterit, nec aliqua actio terminatur; nec etiam queſceret intentio agentis. Si autem non eſt primum in his que ſunt ad finem, nullus incipere aliquid operari, nec terminare conſtitum; ſed in infinitum procederet. Ea vero que non habent ordinem per ſe, ſed per accidens ſibi invicem coniunguntur, nihil prohibet infinitatem habere: cauſæ enim per accidens indeterminate ſunt. Et hoc etiam modo contingit eſſe infinitatem per accidens in finibus, & his que ſunt ad finem.*

XI. Integram argumentationem S. Thomæ reſcribere volum, ut vel ex hæc ſola colligant Puloſordiani, Wolfianique vim, ordinem, profunditatem, atque perſpicuitatem rationum quo utitur Doct. Angelicus in quolibet ſua firmamda contenta. Innumeræ ſunt fines particulares, qui ordinem per ſe, ſunt eſſentialiter non habent inter ſe: nec enim unus idorum ad altero pendet in movendo appetitu, cum ſint diſparati. Quare voluntas a quolibet particulari ſine incipere valet, eumque alteri ſubiicere, cum nullus ex his finibus particularibus ſuaſapte natura altero determinatus ſit, quin eadem voluntas ab altero incipere poſſit. Hinc voluptuoſus quæretur pecuniam valet, ut epuletur, ut fornicetur, ut ludat, ut adificet, & ad quemcumque alium finem, ob rationem datam, quod nullus ab altero in appetitu movendo pendet.

XII. Quæſt. V. *Unus hominis valet ne eſſe plures ultimus fines?* Reſp. Negat S. Thomas art. 5. reſque rationes aſſignat. Prima hæc eſt. *Unusquisque ſuam appetit perfectionem.* Ergo, quoties appetit bonum, tamquam ultimum finem, appetit ultimam, plenamque perfectionem, quæ totum implet appetitum. Niſi enim totam appetitionis amplitudinem ſatiare, iam non eſſet ultima perfectio. Si totam implet; nil ergo alteri ſini relinquat occupandum. Notio finis ultimi eſt, ut omnia referantur ad illum. Si duo eſſent ultimi fines; vel unus illorum amaretur propter alium, vel ſecus. Si primum, iam finis, qui propter alium amaretur, non eſſet ultimus, cum referretur ad alium; quæ ordinatio ultimi finis notioni repugnat. Si ſecundum, uter eſt ultimus finis, cuius notio eſt, ut omnia propter illum appetantur. Altera ratio. *Sicut in proceſſu rationis principium eſt id quod naturaliter cognoscitur; ita in proceſſu rationalis appetitus, qui eſt voluntas, oportet eſſe principium id quod naturaliter deſideratur.* Hoc autem oportet eſſe unum: quia natura non tendit niſi ad unum. Principium autem in proceſſu rationalis appetitus eſt ultimus finis: unde oportet id in quod tendit voluntas ſub ratione ultimi finis, eſſe unum. Tertia ratio eſt modo eſt. *Cum actiones voluntariæ ex ſine ſpeciem ſortiantur, ſicut ſupra habitum eſt; oportet quod a ſine ultimo, qui eſt communis, ſortiantur in genere ſecundum rationem formalium communem.* Cuius ratio omnia appetibilia voluntatis, in quantum ſunt ſpecifica, ſunt unius generis, oportet ultimum finem eſſe unum: & præcipue quia in quolibet genere eſt unum pri-

muſ principium: ultimus autem finis habet rationem primi principii, ut dictum eſt. Sicut autem ſe habet ultimus finis hominis ſimpliciter ad totum humanum genus; ita ſe habet ultimus finis humanis ad hoc hominem. Unde oportet quod ſicut omnium hominum eſt naturaliter unus finis ultimus, ita hominis voluntas in uno ultimo fine ſtatatur. Nec verbum additio tam ſublimi, & luculente doctrine, quam ipſe Chriſtus Dominus confirmat, inquit Math. vi. *Nemo poteſt duobus dominis ſervire, qui ſcilicet ſuperius ſint, nec unus alteri ſubiaceat.*

XIII. Quæſt. VI. *Uult ne homo, quæ appetit, omnia propter ultimum finem?* Reſp. S. Thomas art. 6. hæc proponit quæſtionem, & affirmatè reſpondet ob duplicem rationem. Quoniam quicquid homo appetit, ſub ratione boni illud appetit. Porro aut illud appetit ut bonum perfectum; & tum eſt ultimus finis: aut ut bonum minus perfectum; & tunc hoc bonum vult, ut tendat in bonum perfectum, quia ſemper inchoatio alius ordinatur in perfectionem conſultam, in ultimo in fine conſultam. Accedit quod ultimus finis eodem modo appetitum movet quo prima cauſa motus movet. Omnes autem ſecundæ cauſæ movere non movent, niſi ſecundum quod moventur a primo motore. Igitur ſecundæ appetibilia appetitum non movent niſi in ordine ad primum appetibile, quod eſt ultimus finis. Hæc dicit S. Thomas totidem ſere verbis. *Qua de re late diſputat in diſſp. quæſt. de carit. art. 11. Omnia actu referre in Deum non eſt poſſibile in hac vita; ſicut non eſt poſſibile quod ſemper de Deo cogitetur... Sed quod omnia virtualiter referantur in Deum, hoc pertinet ad perfectionem caritatis, ad quam omnes tenentur. Ibidem diſtinguit relationem habitalem a virtuali his verbis. *Aliud eſt habitualiter referre in Deum, & aliud virtualiter. Habitualiter enim referre in Deum etiam ſi qui niſi agit, nec aliquid actualiter intendit, ut dormiens. Sed virtualiter aliquid referre eſt agens propter ſinem ordinatum in Deum. Unde habitualiter referre omnia in Deum non caſu ſub præcepto, ſed virtualiter referre omnia in Deum caſu ſub præcepto caritatis; cum hoc non aliud ſit quam habere Deum ultimum finem. Verum de hoc plura in diſſert. de carit. dicta ſunt, quæ ibi videri poſſunt.**

XIV. Quæſt. VII. *Sit ne omnium hominum unus ultimus finis?* Reſp. Finis ultimus ſub duplici aſpectu conſideratur. Primo ſecundum generale finis ultimi rationem: & ſub hæc conſideratione unus eſt omnium finis ultimus.

Altero modo spectatur ut res quadam particularis, in qua homo summum ultimum finem constituit: & sub hac consideratione unus non est omnium hominum finis ultimus. Quoniam non unum omnium est sententia de re in qua boni summi, & perfecti, explicitis appetitionem voluntatis, ratio sita sit. Nam hanc summi boni perfectionem alii in divitiis, alii in voluptatibus constituunt. Finis vero ultimus pro priori consideratione unus est omnium: scilicet eadem omnes appetunt id quod existimant esse bonum summum & perfectum, quodque potens sit saturare illaqueque voluntatis amplitudinem. Et in hoc ratio formalis finis ultimi fita est.

XV. Quæst. VIII. *Utrum in hoc sine ultimo alie creature convenient?* Resp. In octavo articulo, quo suam claudit S. Thomas quæstionem, propositum diligit quæsitum, illudque paucis resolvit. Finis *cuius gratia*, seu res que reapse est ultimus finis, unus est hominum, & aliarum creaturarum. Omnia quippe Deus propter semetipsum operatus est. Si vero sermo fit de sine quo, non unus est hominum, & creaturarum irrationalium finis. Nam homines cognitione, & amore Deum indispiciunt; alie vero irrationales creature ultimum finem, seu Deum, assequuntur, quantum aliquam Dei similitudinem participant prout exiliant, aut vivunt.

XVI. Perstringere paucis volui primam quæstionem, quam in octo distributam articulos S. Thomas de homine propter finem operante tractat, ut aliquo suffundatur padre Pufendorfiani, Wolfiani, Heinecciani, ceterique similes, qui Scholasticis obscuritatem, iuris naturalis ignorantem, & tumultuariam scribendi rationem improbant. Quid, si omnia argumenta, que singulis articulis sibi obicit, dirimitque Angelibus brevitate, & eruditione summa, in medium attulisset? Porro hæc omnia viam aperiant ad naturam humanam, que iuris nature fundus est, penitus cognoscendam. Et tamen abinam celeberrimi iuris nature interpretes heterodoxi hoc primum humanarum actionum principium illustrant? Ubi Pufendorfius, Heineccius, Thomadius, ceterique hæc doctrinam omnium primum explicandam declarant? Que idcirco iuris vitio verto, quod, cum omnia perturbate, confulseque permisceant, temeritate incredibili summi catholice Ecclesie vias insulare non erubescunt.

CAPUT IV.

De beatitudine, que est verus ultimus finis hominum. In nullo bono creato, sed in solo Deo sita est. Christiani Voluntate summo bono propositiones.

I. PRIMUM S. Thomas universalem finem ultimi notionem disposuit: postea rem ipsam, in qua hæc finis ultimi natura sita est, declarandam accedit. Paganorum Sapientes nullum aliud argumentum tanto studio acilitudine de finibus bonorum, & malorum illustrarunt. Huc illorum cura, & ultimi contentus. Quinque libros insumptit Marcus Tullius. At nulla umquam causa inter eos fuit in qua minus convenient, & de qua magis dissiderent. S. Angustinus Lib. XIX. de Civ. Dei cap. 1. adverte, Marcum Varro nemeritate dicentes odiosina & octo sectas multo pugnantibus super illa felicitate que beate homines valet. De finibus enim (inquit Angustinus) bonorum, & malorum multa, & multipliciter inter se philosophi disputarunt. Quam quæstionem maxima rationibus versantes, invenire conati sunt quid esset hominem beatum. Illud enim est finis boni nostri, propter quod appetenda sunt cetera, ipsum autem propter seipsum. Finem ergo boni nunc dicimus, non quo consumatur, ut non sit, sed quo proficiatur, ut plenum sit; & finem mali, non quo esse desinat, sed quousque nocendo perducat. Fines itaque isti sunt summum bonum, & summum malum. De quibus torrentibus, atque in hac vita summo bono adipsendum, vitando autem summo malo, multum, sicut dixi, laboraverunt qui fiduciam sapientie in huius seculi vanitate errantes nudiis deviare permisit, ut non alii in animo, isti in corpore, alii in utroque sine bonorum poverent, & malorum. Ex qua vituperata veluti generalium distributione scietur Marcus Varro in libro de Philosophia tam multam dogmatum varietatem diligenter, & subtiliter scrutatus advertit, ut ad ceterosque sectas, non que iam essent, sed que esse possent, addidit quosdam differentias, facilitate pervenit.

II. Notio beatitudinis absolute acceptæ bonum est plene, & usqueque saturans appetitum rationalis anime. Boetius dicit, latam esse omnium bonorum summam, & perfectam. Sicuti duplicem finem distinguit S. Thomas, ita duplicem distinguit beatitudinem. Altera appellatur *obiectiva*; & est res ipsa

ipsa, seu finis *cuius gratia*. Altera *formalis*, etique actus quo homo obtinet, & amplectitur ipsam beatitatem obiectivam, seu bonum quod latet appetitionem humanam. Beatitudo *obiectiva* duplex. Altera supernaturalis, que est summum bonum, viribus di-licio Deo ex omnia inventiatur que saturare voluntatem nostram queunt, patet ex quatuor humani cordis desideris que continenter hominem exagitant, desunt, circumagant. Primum est veritatis desiderium, cum Angelis commune. Alterum est desiderium voluptatis, commune cum brutis. Tertium est desiderium eternitatis, commune cum omnibus entibus corruptionis expertibus. Quartum desiderium est honoris & dignitatis, proprium hominis, qui vitam politicam, & civilem agere inspirat. Huc recidunt omnia ad que cor hominis inclinatur. Porro hæc omnia in unico solo Deo viso, & possessio plenitudo. Ibi enim appareat veritas sine enigmate, cuius possessio voluptatis torrente sitim anime extinguit. Et, cum Deus æternus sit, perpetua quoque eiusdem possessio erit. Quis asperna tantam exprime dignitatem potest, qualis est æveho ad thronum Dei, ad eundem mensam, imperium, resanque æternam possidendum? Plura distingunt Theologi, postillum, num Deus, ut trinus, sit beatitudo obiectiva; & in quo actu, intellectu, an voluntatis, beatitudo formalis sita sit. Verum hæc omnia præter institutum nostri consilia extant; idcirco illa, sicut & tres alias quæstiones, quibus Doctor Angelicus beatitudinem, & ea omnia que eandem committunt, explicat, missa facio.

III. Doctor Angelicus quæstionem secundam, in octo item articulos tributam, occupat in investigatione & examine illarum felicitatum in quibus constituitur plures suam beatitatem solent. Et primum desinit, non posse in divitiis consistere: divitiæ quippe anxium, non beatum efficiunt hominem, ut testatur Salomon omnium ditissimus. Demonstrat art. 2. beatitatem hæc non esse in honore sitam, quia honor est testimonium excellentiæ, que iam splendat in illo cui honor exhibetur. Multo minus in fama; que, si vera est, consequitur, non confert beatitudinem, ut ostendit art. 3. Dominium, & potestas pluribus aliis indigent, & sollicitudinem afferunt, & curas multas, que hominem non beatum, sed anxium efficiunt: idque probat S. Thomas art. 4. quemadmodum art. 5. evincit, bona corporis non reddere hominem beatum; tum quod hæc brevitate, & mutationi sint obnoxia: tum quod hæc ad conservationem hominis ordinantur. Ipse autem homo nequit sibi esse sua beatitudo, nec ultimus finis. Voluptates vero, & delectationes, ut demonstrat S. Doctor art. 6. sunt effectus felicitatis, & beatitudinis, non causa eiusdem. Anima autem ipsa nequit esse sua beatitudo, quia nequit esse suus ultimus finis, ut declarat art. 7. Et tandem concludit art. 8. in nullo bono creato, nec in omnibus bonis creatis simul collectis consistere beatitudinem posse. Siquidem beatitudinis est plene, & undique explere, ac saturare appetitionem voluntatis; quam saturatam omnia bona creata simul etiam coniuncta prestare nequeunt.

IV. Exclusis bonis creatis ab hominis beatitudine, quæstionem tertiam instituit AQUINAS, similiter in octo distributam articulos, in quorum primo beatitatem nostram in solo increato bono sitam evincit. Quoniam Deus solus est bonum infinitum, & perfectum, potens saturare animam nostram, sancto Davide teste: *Satiabor, cum apparuerit gloria tua.* Conc. Theol. Tom. VI.

Psal. xvi. Distinguit, ut supra, duplicem beatitudinem: alteram obiectivam, que est Deus ipse, increata bonitas; alteram formalem, que est quod creditur, nempe animæ operatio, qua obtinetur, & possidetur ipsa infinita atque imtretra bonitas. Quod in loquendo Deo ex omnia inventiatur que saturare voluntatem nostram queunt, patet ex quatuor humani cordis desideris que continenter hominem exagitant, desunt, circumagant. Primum est veritatis desiderium, cum Angelis commune. Alterum est desiderium voluptatis, commune cum brutis. Tertium est desiderium eternitatis, commune cum omnibus entibus corruptionis expertibus. Quartum desiderium est honoris & dignitatis, proprium hominis, qui vitam politicam, & civilem agere inspirat. Huc recidunt omnia ad que cor hominis inclinatur. Porro hæc omnia in unico solo Deo viso, & possessio plenitudo. Ibi enim appareat veritas sine enigmate, cuius possessio voluptatis torrente sitim anime extinguit. Et, cum Deus æternus sit, perpetua quoque eiusdem possessio erit. Quis asperna tantam exprime dignitatem potest, qualis est æveho ad thronum Dei, ad eundem mensam, imperium, resanque æternam possidendum? Plura distingunt Theologi, postillum, num Deus, ut trinus, sit beatitudo obiectiva; & in quo actu, intellectu, an voluntatis, beatitudo formalis sita sit. Verum hæc omnia præter institutum nostri consilia extant; idcirco illa, sicut & tres alias quæstiones, quibus Doctor Angelicus beatitudinem, & ea omnia que eandem committunt, explicat, missa facio.

V. Sat mihi fuit obiter indicare immensam illam felicitatem, ad quam comparandum creatus homo est. Noster quippe sermo omnis spectare hæc debet, ut fane portum hominibus, qui perstrantur Domino, patefaciat. Crocotent Lutheranam, Calvinicamque, nos doctrinam revelant cum naturali consensu, ratiocinans, a iure nature accessit, Scripturam, Patrumque auctoritates permiscere. Felices in hac vita cum ethnicis Philosophis homines efficiant illi. Exprobrant nobis iuris nature ignorantem. Nos interea, hæc illorum deliria recogitantes, eorumdem miserum cocitatis. Insant novi illi Sapientes, se hominem imbure velle, ut recte, moreque se gerat erga seipsum, erga Deum, & erga proximum. Et de principio, hæc omnia officia, moderate, vix verba faciunt, aut in iuris creatis bonis ultimi finis gloriam constituent. Atque adeo miseros reddunt homines, dum illos efficere beatos contendunt.

Separant Doctores isti que coniuncta sunt, falsaque pervertunt omnia; & dum supra ceteros Scriptores semetipso extollunt, sese defendendos propinant. Festiva sunt que Wolfius scribit in prolegomeno ad ius naturæ: Iuris naturæ scientiam necessariam asserit ad virtutem colendam, ad conscientiam custodiam, ad culpas cavendas. *Quæ summum bonum* (inquit §. 7.) *consequi, & felicitatis compos fieri volunt, et iuris naturæ cognitionem omnium necessariam.* Iuris naturæ cognitionem primum omnium, tantquam fundamentum, quod præire debet, necessariam omnes fatentur. At fieri ne potest ut homo, hac sola notitia instructus, summum bonum assequatur, evadatque felicitatis compos? Ubinam hoc summum bonum reperitur? In quo sita est felicitas isthæc? Obmutescit. Verborum faraginem confarcinat, ut id probe quod nulla eget probatione; & ea silentio obvolvunt que imprimis erant declaranda. Subdit §. 8. *Quævis perfectio fundet, ei cognitio naturæ necessaria.* Satis ne est cognitio ista, ut quis vitæ perfectionem assequatur? Christus Dominus dixit: *Si vis perfectus esse, vade, & vende omnia que habes, & da pauperibus.* Quid, inquit Wolfianus, in medium Christum IESUM adducit? Sola nunc natura decreta fruetur. Bene habet. At namquid natura ista habet seipsa suam felicitatem, summum suum bonum? Atque in perfectionem suam valet istis solis que ex suo unico colligit fundo? Quod Ethnicorum Philofophi in tot sectas divisi fuerunt, & per tot ambulaverint anfractus in istius summi boni, & beatæ felicitatis investigatione, aliqua digni fuerint venia, ut alias dixi. At Lutherani nostri, talia scribentes, omni sunt executione destituti. Lege, si per otium licet, laudata iuris naturæ prolegomena Wolfiana, ut ipse index his, quam sint istorum scriptiones Republicæ sive christiænæ, sive ethiciæ, utiles. Nam, si cum Ethnicorum scriptis in ius naturæ confers hæreticorum septentrionalium opera, colliges, pleris faciendum esse unum Marci Tullii, unum Plutarchi, unum Senecæ scripta, quam omnia istorum naturam ingentia volumina.

CAPUT V.

De officiis voluntariis. Quam præclare hæc S. Thomas, ceterique Theologi catholici exponant. Quam teivone, imperite, & obscure de his scribant Pufendorfus, Thomassius, ceterique earundem sectarum.

I. Hæcenus S. Thomas principium extrinsecum, quod voluntatem ad

ius peragenda officia movet, exposuit: nunc ipsius animæ penetralia ingrediatur. Recta ad disputandi methodum postulat. *Proposendum est primum* (inquit vel ipse Seneca de vita beatae capit. quid sit quod petamus. Tunc circumspiciendum est, qua contendere illo ceteris possimus. Decernatur itaque & quædam finis, & qua. Ultimi finis notionem, & bonum illud incrementum, in quo solo ultimis finis, seu beatitudo nostra reperitur, proponit res ipsa Angelicus. Nunc ad officia, quibus illuc pervenitur, exponenda procedit. Ultimos subit animæ recessus, secreta penetralia, intentiones, molimina, conatus, deliberationes, consilia, electiones, usus, & cetera vel occultiora arcana releat. Per immensam illam voluntatis humanæ profunditatem discurrat, anfractus, specus, antra, labyrinthos offendit. Observat ibi invidias, prodiones, vaferissimas machinationes concipi, atque parari: & omnia patefacit. Tumulat quantum affectuum & rebellantium passionum turbas in suas digerit classes, & incredibiles perspicacitate singulari dispicit, luculenterque enucleat. Totam secundam partem sue Summæ, que, ut ego quidem arbitror, ceteris partibus prælat, & quid potentissimum præter, occupat in explicandis animæ affectibus, vitis, & virtutibus, ceterisque, quæ hinc consequuntur. Vix de hoc divino prolegomeno opere loqui mihi contingit, quin me rapi sentiam in eisdem elogia tendenda.

II. Paucis ille hæc omnia explicat in prolegomeno ad quest. vi. his verbis. *Quia igitur ad beatitudinem per actus aliquos necesse est pervenire, oportet consequenter de humanis actibus considerare; ut sciamus, quibus actibus pervenitur ad beatitudinem, vel impediatur beatitudinis via. Sed quia operationes, & actus circa singularia sunt, ideo omnis operatio scientia in particulari consideratione perspicitur. Notandus igitur consideratio, quia est humanorum actuum, primo quidem tractanda est in universali, secundo vero in particulari. Plura ibidem habet, que generalem quandam actuum humanorum œconomiam produunt; sed brevitas gratia ea prætereo, & eisdem questionis doctrinam explicandam aggredior.*

III. Quest. I. *Quid sit officium voluntarium?* Resp. Finitio quam tradit quest. vi. art. 1. S. Thomas, hæc est: *Voluntarium est a principio intrinseco cum cognitione finis.* Primæ finitionis particule distinguunt motum voluntarium a motu per vim, aut per artem producto, seu a motu violento & artificiali, qui a principio extrinseco producitur. Ceteræ particule distinguunt officium voluntarium

ab actione naturali; quæ, tametsi a principio intrinseco eliciatur, non est tamen cum finis cognitione. Hæc finis cognitio præfinitur, quatenus finis cognoscitur ut bonum alliciens voluntatem. Quare actus quibus intellectus ex principiis conclusionibus agnoscat, non sunt absolute voluntarii, nisi prout agnoscat, quatenus finis cognoscitur ut bonum alliciens voluntatem. Quare actus quibus intellectus ex principiis conclusionibus agnoscat, non sunt absolute voluntarii, nisi prout agnoscat, quatenus finis cognoscitur ut bonum alliciens voluntatem. Quare actus quibus intellectus ex principiis conclusionibus agnoscat, non sunt absolute voluntarii, nisi prout agnoscat, quatenus finis cognoscitur ut bonum alliciens voluntatem.

IV. Disputant Theologi, sine beatorum amor voluntarii. Adfirmat communior sententia, quod amor iste sit a principio intrinseco cum finis cognitione. Et, licet necessitas illius amoris tollat libertatem indifferentiæ, non autem libertatem finis, ut voluntarius actus. Nec enim omnis actus voluntarius est liber, quamvis omnis actus liber sit voluntarius. Sed disputatio hæc vocum, non rei est.

V. Actiones brutorum non sunt voluntariæ: quoniam, tametsi sint a principio intrinseco, non tamen cognitione, finem cum mediis comparant, diriguntur. Apprehendunt bruta finem; at nec illum cum mediis, neque hæc cum fine conferre valent. Distinguit S. Thomas art. 2. duplicem finis cognitionem: perfectam unam, de qua nunc sermo fuit; imperfectam alteram, quæ, inquit Angelicus, *in sola finis apprehensione consistit, sine hoc quod cognoscatur ratio finis, & proponitur actus ad finem.* Unde inferit, eo modo in brutis reperiri voluntarium quod reperitur cognitio. Imperfecta hæc est, & simulacrum cognitionis. Ergo imperfectum quoque in similibus reperitur voluntarium, seu quandam remota voluntarii similitudo. Labet isthuc trahere verba Marci Tullii de officiis Lib. I. cap. iv. *Iuter hominem & bellum hæc maxime interest, quod hæc tantum, quantum sensu movetur, ad id solum quod adest, quodque profectus est, se accommodat, paululum admodum sentiens præteritum, aut futurum. Homo autem, quoniam rationis est participans, conscientia cernit, principia, & causas rerum videt, earumque progressus, & quasi antecessiones non ignorat, similitudines comparat, & rebus præsentibus adiungit, atque amittit futuratur: facile totius vitæ cursum videt, ad cuiusque regendum præparat res necessarias.*

Et demque natura vi rationis hominem conciliat homini, & ad rationis, & ad vitæ societatem: ingeneratque in primis præcipuum quendam amorem in eos qui procreati sunt; impellitque, ut hominum cætus & celebrari inter se, & sibi obstruere velit, ob eaque causas hinc deat parare ea que appetunt & ad cultum, & ad vitium; nec sibi sibi, sed coniugis, liberis, ceterisque, quos carere habet, curare debet. Quæ cura effusissima est, & maxime, & maiores ad rem gerendam facit. In primisque hominis est propria veri inquisitio, atque investigatio.

VI. Quest. II. *Sublato omni voluntariis actu, est ne voluntaria omisso, advertente ratione, urgentque præcepto?* Resp. Ante resolutionem primum omnium voluntarii partitiones præmittit. Voluntarium, aliud in actu, quod est actio rei a egrediens a principio intrinseco cum cognitione finis; aliud in potestate, quatenus in virtute voluntatis continetur. Sed hæc umbra est voluntarii, non voluntarium. Dividitur etiam voluntarium in elicitum, quod a voluntate immediate producitur, & in imperatum, quod imperante voluntate ab aliis potentis efficitur. Rursus voluntarium aliud directum, quod voluntas læti influxu producit; aliud indirectum, seu interpretativum, quod non producitur positivo influxu, sed ex omissione, qua non impeditur, restat, & reducit in voluntatem, inquantum non impedit, cum possit, & teneatur. Hoc voluntarium indirectum dicitur interpretativum: quia quilibet damnatum non impedit, cum possit, & teneatur, perinde se habet iuxta moralem prudentiam interpretationem, ac si seipsa concurreret ad illud producendum. Item voluntarium aliud physicum vocatur, quatenus procedit a propria persona que physice elicit actionem; aliud morale, quod tendit a voluntate alterius persone, que transfere in alteram personam suam voluntatem potest variis modis. Tandem voluntarium aliud perfectum, aliud imperfectum; aliud necessarium, aliud liberum. Necessarium duplici ex capite oritur: aut ex perfectissima cognitione summi boni, clare vixi, & possessi, ut est amor beatorum; aut ex imperfectissima apprehensione finis, ut est brutorum appetitio necessaria, & imperfecte voluntaria. Quibus delibatis proposita quaestiuicula respondetur.

VII. *Sublato omni voluntariis actu, omisso non est voluntaria.* Mirum est quam acriter disputent in utramque partem Theologi super hæc propositionem. Convenit sere penes omnes, res ipsa moraliter loquendo, omissionem non esse

esse absque omni actu voluntariis: quia in praxi nunquam contingit, quod aliquis actus voluntatis omissionem voluntariam non precedat. Sed disputant, utrum id metaphysice, & attenda quavis potentia repugnet. Aitunt illi, negant illi. Nos, missis his tricis, absolute evincimus, nunquam voluntariam reperiri omissionem, quin aliquis actus voluntatis precedat, vel comitetur. Hanc sententiam tradit S. Thomas laud. quest. vi. art. 3. Voluntarium dicitur quod est a voluntate. Ab aliquo autem dicitur esse aliquid dupliciter. Uno modo directe, quod scilicet procedit ab aliquo, inquantum est agens, sicut calefactio a calore. Alio modo indirecte, ex hoc ipso quod non agitur, sicut submersio navis dicitur esse a gubernatore, inquantum desistit a gubernando.

Sed sciendum, quod non semper id quod sequitur ad defectum actionis, reducat sicut in causam in agens, ex eo quod non agitur, sed solum tunc cum potest, & debet agere. Si enim gubernator non potest navem dirigere, vel non esset ei commissio gubernatio navis, non imputaretur ei navis submersio, que per absentiam gubernatoris contingeret. Quia igitur voluntas volens, & agens potest impedire hoc quod est non velle, & non agere, & aliquando debet; hoc quod est non velle, & non agere imputatur ei, quasi ab ipsa existens. Et sic voluntarium potest esse absque actu: quandoque quidem absque actu exteriori cum actu interiori, sicut cum actu non agere; aliquando autem etiam absque actu interiori, sicut cum non vult.

VIII. Ex his ultimis verbis inferri potest, iuxta Angelicum Doctorem absolute non repugnare omissionem reperti absque actu voluntatis precedente; quantum, si primum spectemus, vix omissione voluntaria desistat omni actu sit. Ut luculentius, que fit mens S. Thomae in hac controversia, pateat, referam que de hac controversia scribit in hac 1.2. quest. lxxi. art. 5. ubi, recensitis utriusque sententiis, concludit. Utraque autem opinio secundum aliquid veritatem habet. Si enim intelligatur in peccato omissionis illud solum quod per se pertinet ad rationem peccati, que quandoque omissionis peccatum est, cum actu interiori; ut cum aliquis vult non ire ad Ecclesiam: quandoque vero absque omni actu vel interiori, vel exteriori; sicut cum aliquis vult, quia tenetur ire ad Ecclesiam, nihil cogitat de eundo, vel non eundo ad Ecclesiam. Si vero in peccato omissionis intelligatur etiam velle in peccato omissionis aliquid actum esse. Non enim est peccatum omissionis, nisi cum aliquis praetermittit

id quod potest facere, & non facere. Quandoque autem actus voluntatis directe fertur in aliud, per quod homo impeditur ab actu debito: sicut illud in quod fertur voluntas, sit continentium omissionem; puta cum aliquis vult ludere, quando ad Ecclesiam debet ire: sicut etiam fit procedens; puta cum aliquis vult diutius habere de sero, ex quo sequitur quod non vadit bona matutinali ad Ecclesiam: & tunc actus iste interior, vel exterior per accidens se habet ad omissionem: quia omissionis sequitur praeter intentionem. Unde manifestum est quod tunc peccatum omissionis habet quidem aliquem actum concomitantem, vel precedentem, qui tamen per accidens se habet ad peccatum omissionis. Iudicium autem de rebus dandum est secundum illud quod est per se, & non secundum illud quod est per accidens. Unde verius dicitur potest, quod aliquis peccatum potest esse absque omni actu: aliquando etiam ad absentiam aliorum peccatorum actum alium pertinetur actus, & occasiones circumstantes. Consule que scribit quest. lxxi. de mal. art. i. ubi plura habet hoc pertinentia.

IX. Quod hanc tanti non est, ut ex omnia, que in utraque adduci partem feruntur, expendamus. Quod in praxi omissionis, sublato omni voluntatis actu, non fit voluntaria, exinde patet quod, ut fit voluntaria, a voluntate hanc voluntarii prerogativam accipere debet. Nihil vero a voluntate otiosa, nullumque innoxiam praebente producit. Voluntas actibus suam vitam exercet: dum omni caret actione, veluti mortua in adhaerendo est. Quia ergo via omissionis a voluntate recipit hanc voluntarii perfectionem, si omnis voluntatis actio subtrahatur? Clarius rem explico. Duplex est voluntarium: in actu primo namque, si est ipsa potentia valens producere actum voluntarium, sed non producens; alteram in actu secundo, seu in exercitio. Omissionis non potest voluntaria appellari a voluntate in actu primo: quia nihil ab ea sub hac consideratione recipit. Voluntaria ergo evadit ex voluntate in actu secundo. At intelligi in actu secundo nequit, nisi media aliqua actione. Que quidem actio haud est necessaria ut omissionis absolute, & per se, five secundum suam naturam sit vitiosa. Ex intrinseca natura omissionis fat est hominem teneri ad opus praestandum; & nolle, seu suspensum herere. Verum id in exercitio minime contingit absque actu, qui fit causa vel occasio eisdem omissionis, a quo actu accipit quod fit voluntaria, & libera. Ut enim fit culpabilis, voluntaria, & libera fit necessum est. Libertas autem, & ratio voluntarii perfectiones positive sunt. Ergo ab

aliqua causa realiter proficienter oportet. Quomodo enim fieri omissionis libera, & voluntaria potest, sublata omni causa positive agente? S. Thomas, quando naturam expendit omissionis, omnem actum excludit; quando omnia que in exercitio concurrunt, actum necessarium affert, & hac fati sunt.

X. Quest. III. Potest ut omissionis esse voluntaria, cum arguitur praecipuum? Respondeo. Dissinguenda omissionis est ab effectu qui illam consequitur. Omissionis panem indigentem dare. Omissionem hanc mors indigentis sequitur. Si teneris imperitri elemosinam, & omissionis, & mors consequens tibi imputatur. Ad quod quodammodo respondeo. Omissionis abique praecipuum esse voluntaria potest. Omissionis matrimonii, omissionis vendendi cibis delicatioribus, & plures similes omissiones merito digne fit, quin nulla precedat obligatio. Similes quoque omissiones procedere possunt, a voluntate sub libera. Hinc patet non requiri obligationem, ut effectus recipiat omissiones consequens, sit voluntarius. Maceratio quippe corporis, temperantia a licito concubitu sunt effectus premio digni, si cetera adint. Illud tamen verum est quod, ut effectus malus, omissionem voluntariam consequens, aut concomitans, sit vitiosus, praecipuum, seu debitum precedat oportet; ita ut, si nulla sit obligatio vitanda omissionis, nec omissionis erit vitiosa, nec effectus, consequens talem omissionem culpabilis erit omissio. Debitum ergo, & potestas omissionis vitanda necessaria sunt, ut omitteris reus omissionis, & coram quo inde consequatur malorum evadat.

Quest. IV. Que sint involuntarii causae? Resp. Quatuor communiter assignantur. Violentia, metus, concupiscentia, & ignorantia. Violentia involuntarium producit, cum vis extrinsecus inferatur. Id autem pugnat cum voluntario, cuius natura est, ut sit a principio intrinseco. Enimvero violentum (inquit S. Thomas quest. xxii. de verit. art. 1.) est id cuius principium est extra, nihil conferente eo qui cogitur. Duo ad violentiam requiruntur. Alterum, quod principium vim inferens sit extraneum. Alterum, quod qui patitur vim, resistat, & repugnet contraria inclinatione: si enim indifferens esset, vim non pateretur.

XII. S. Thomas in hac quest. vi. art. 4. hanc praebet distinctionem. Duplex est actus voluntatis: unus quidem, qui est eius ineluctabilis, & simpliciter talis, relictus omni conatu voluntate, etiam exterioribus potentibus, quoad licet. Quare, si quis ma manu aliquid percuteret, & tu indifferenter se haberes, & non efficaciter repugnates, non ob-

peratur, exercetur autem mediante potentia motiva.

XIII. Quest. V. Vix non voluntas pati potest in actibus tum imperatis, tum elicitis? Resp. Actus imperati a voluntate dicitur sunt generis: alii tunc imperati, & elicitii ab ipsa voluntate. Voluntas enim sibi, non secus ac ceteris, imperare valet, & reipia imperat. Ex intentione finis electionem imperat mediorem, & alios actus, sive a se ipsa, sive ab intellectu producentes, qui media spectant. Voluntas pati nequit vim in actionibus a se elicitis, & sibi imperatis: quia ad eiusmodi actus naturali propensione fertur. Sustinere autem vim potest in actibus imperatis, & ab aliis potentibus producendis. Imperare voluntas potest ut pes ambulat, ut manus aperiat oculos, vel claudat: potest velle ne manus moveatur, ne pes ambulat: & ab exteriori potestate vel impediri motus, vel ad eundem cohi valet.

XIV. Disputare hic Theologi solent, valearne Deum vim voluntati inferre. Cui quaestioni respondet S. Thomas pluribus in locis, sed potissimum quest. xxii. de verit. art. 8. Dicendum, quod Deus potest immutare voluntatem de necessitate, non tamen potest eam cogere. Quantumcumque enim voluntas immutetur in aliquid, non dicitur cogi illud: cuius ratio est, quia ipsum velle aliquid est inclinari in illud: coactio autem vel violentia est contraria inclinationi illius rei quae cogitur. Cum igitur Deus voluntatem immutari, facit ut praecedenti inclinationi succedat alia inclinatio, & ita quod prima auferatur, & secunda maneat. Unde illud ad quod inducit voluntatem, non est contrarium inclinationi iam existentis, sed inclinationi quae prius inerat: unde non est violenta, nec coactio. Sicut lapidi ratione suae gravitatis inest inclinatio ad locum deorsum, hac autem inclinatione manente, si sursum proficiatur, erit violenta: si autem Deus a lapide auferat inclinationem gravitatis, & det ei inclinationem levitatis, tunc ferri sursum non erit ei violentum: & ita immutatio motus potest esse sine violentia. Ex per hanc modum intelligendum est quod Deus voluntatem immutat, immo eo quod voluntatem cogit.

XV. Animadvertit autem S. Thomas in hac quest. vi. art. 3. quod, ut violentia elicit actum involuntarium, debet esse absolute, & simpliciter talis, relictus omni conatu voluntate, etiam exterioribus potentibus, quoad licet. Quare, si quis ma manu aliquid percuteret, & tu indifferenter se haberes, & non efficaciter repugnates, non ob-

set violentia. Si puella omni virtutum conatu non reicit aggressorem, non est vim passa. Si quis vi compellatur ad adorandum idolum, licet mente relictetur, nisi exterius, quoad potest, repugnet, violentiam non sustinet, nec involuntaria actio dicitur. Sancti Martyres voluntate deliberata suscebant tormentata, licet repugnant inique actioni indigentia supplicia. Qua de re consule S. Thomam cit. quest. vi. art. 5. ad 2.

XVI. Quæst. VI. An quis sumit ex metu, sine voluntaria? Respondeo. Quæstionis decisioni prætere metus finitio debet. Est autem metus instantis periculi causa metus trepidatio. In iustum, & leuem tribuitur. Ille grave malum valde probabiliter menti obicit; & appellatur cadens in vicium consistens: quia etiam constanti viri animo modo percellitur metu, qui validis rationum momentis immensè repugnat mortem, me librum mutilationem, tetrum carcerem, flagellationem, bonorum procriptionem, damnationem ad trimesem, infamiam, & id genus similia. Maior, aut minor metus gravitas præter imminutum malorum qualitatem, a perlonæ que metum patitur, conditione etiam colligitur. Metus qui respectu viri est levis, respectu puellæ, mulieris, adolescentis potest esse gravis. Dupliciter metus respectu agentis timidi habere le potest. Primo tantquam causa obiectiva, moraliter movens hominem ad agendum, vel omittendum: ut cum quis latroni, pugione distracto aggressenti, & iugulum petenti, dat pecuniam, ut mortem evitet; vel ad declinandum naufragium merces in mare proicit. Secundo concomitantè, quando revera non est causa, cur homo agat: sed tantum comitatur actionem, quæ fit cum, non ex metu. Confiteri veritatem delicti capitalis iudici interroganti cum metu mortis, quia revera mors imminens incutit timorem; at non ex metu mortis (cum potius ex metu negare eandem) sed ob præceptum urgens confitendæ veritatis, ob Dei gloriam, animæque tue salutem: eum metu tamen agis. Quandoque timor est tota causa cur effectus ponatur; ut dum luxuriosus morum minatur puellæ honestæ, nisi consentiat in sui deflorationem, tum est causa, ut dicitur, totalis: si mulier meretrici esset, timor diceretur causa partialis: quia, etiam illa sublata, effectus haberetur. De metu nunc iterum est iusto, & qui fit tota actionis causa.

XVII. Responso communis est, ex quo sunt ex metu, simpliciter voluntaria esse, involuntaria autem secundum quid. Quod

hoc pacto evincit S. Thomas cit. quest. vi. art. 6. *Quæ per metum agitur, nunc sunt ex voluntario, & involuntario. Idem sunt per metum agitur, in se consideratum, non est voluntarium; sed fit voluntarium in casu, scilicet ad vitandum malum quod timetur. Sed, si quis recte consideret, magis sunt huiusmodi voluntaria, quam involuntaria sunt enim voluntaria simpliciter, & involuntaria secundum quid. Unumquodque enim simpliciter esse dicitur, secundum quod est in actu; secundum autem quod est in sola apprehensione, non est simpliciter, sed secundum quid. Hoc autem quod per metum agitur, secundum hoc est in actu secundum quod fit. Cum enim actus in singularibus sint, singulari autem, inquantum huiusmodi, est hic & nunc; secundum hoc id quod fit, est in actu, secundum quod est hic & nunc, & sub illis conditionibus individualibus. Sic autem hoc quod fit, per metum, est voluntarium, inquantum scilicet est hic & nunc, prout scilicet in hoc casu est impedimentum maioris mali quod timebatur; sicut profectione temporis in mare fit voluntarium tempore tempestatis propter timorem periculi. Unde manifestum est quod simpliciter voluntarium est: unde & competit ei ratio voluntarii, quia principium eius est intra. Sed quod accipitur id quod per metum fit, ut extra hunc casum existens, prout scilicet in hoc casu est impedimentum maioris mali quod timebatur, inquit Angelicus, sublato malo imminente, metus evanescit. Quemadmodum mercator vult mercem iacturam, imminente naufragio; sublata circumstantia tempestatis, vult conservationem mercium. Detestatur peccator culpam ex inferni metu. At, si infernus non esset, culpam vellet. Hanc ille hypothese expressè non format; sed in eisdem timoris natura involvit. Quomam iuxta omnes tum Theologos, tum Philosophos, timor producit involuntarium secundum quid. Quid hoc prodit? Hoc sunt, quod sublatis circumstantiis, nollit id quod hic & nunc agit. Quod autem*

tem sint simpliciter voluntaria quæ sunt ex metu, evidens est. Quoniam mercator, spe ætatis mercium valore, & propriæ vitæ conservatione, & gravissimo periculo naufragii, omnibusque hic & nunc expensis, absolute vult mercem iacturam. Actiones enim sunt in singulari, omnibus circumstantiis consideratis. Et de illis iudicium fit, secundum quod nunc recipi eventum. Idcirco absolute, non sunt voluntaria, sed secundum quid. Secundum vero quod sunt in apprehensione, dicuntur involuntaria secundum quid. Quoties in S. Thoma, aut in alio Auctore legis, actiones ex metu non esse simpliciter voluntarias, hoc in sensu id intelligas velim, non esse voluntarias omni ex parte absque ulla timoris mixtura: habent enim quid timoris admixtum, quatenus, sublatis circumstantiis, homo eadem repueret quæ hic & nunc revera vult.

XIX. Argutare in oppositum solent. Quæ sunt ex metu, sunt voluntaria ex suppositione, seu ex hypothese imminenti mali: quæ suppositione, seu hypothese sublata, non sunt voluntaria. Hinc heuhenne ex timore gehennæ non est absolute voluntaria. Habet quippe includam conditionem: *Sublato inferno, peccarem*. Atque adeo attritio ex solo metu mala erit, & faciet hominem hypocritam, ut docet Lutherus.

XX. Utique operans ex metu agit ex suppositione imminenti mali. Quid inde? An non propterea actio voluntaria, & libera? Agens, spectatis omnibus, & expensis absolute hic & nunc eligit hoc medium, quod evitat majus malum. Quin maxime voluntarius, & liber est actus iste, ut ex gravi, seriatim consideratione, & consideratione omnium circumstantiarum possitens. Timor gehennæ bonus est, non solum hominem hypocritam non facit, ut contendebat Lutherus, sed donum Dei esse docent Scripture, & Tridentina Synodus. Quas conditiones exigat, ut satis fit ad veram christianam penitentiam, in tractatu de Penitentia palam fiet. Hoc certum est, gehennæ timorem disponere & parare cor humanum ad penitentiam. At, sublato divino amore, plenam voluntatem peccandi non excludere ibi ostenditur. Satis mihi nunc est palam fecisse, actiones, timore imminenti mali elicitas, esse simpliciter voluntarias, & liberas: quamvis quid involuntarii admixti habeant.

XXI. Hinc colliges, non esse a peccato mortali immunes homines qui ex quocumque gravissimo metu aliquid perpetrant natura in inobedientiam, & vitiosum. Quam ob causam graviter peccantur, ob quæ metum tormentorum fidem negabant tantummodo exterius, licet in corde eandem retinerent. Quæ enim per se mala sunt, nullo honestari metu possunt, etiam amittendæ vitæ. Id solum verum habet, metum minuire culpe gravitatem: quemadmodum enim timor diminuit voluntarium, & liberum; ita etiam aliquid malitæ admittit, & delinquenti facilis veniam conciliat. Quæ sunt non sunt, licet levis humana prohibeantur, possunt interdum gravi metu urgente absque culpa executioni demandari. Exempli gratia, quando vitæ conservatio cedit in maiorem Republicæ utilitatem, maiusque bonum: tum servanda est vita, lege neglecta. Quando vero legis humanæ violatio infert contemptionem, aut scandalum; tum etiam cum vitæ dispendio servanda lex est. Si quis in derisionem catholicæ religionis ad manducandas carnes in Quadragesima, ad non audiendum Missam in die festo cogere, & morsus sustinenda esset potius quam religionis catholicæ præcepta violanda.

XXII. Quæst. VII. Qui contractus ex metu iniuri, sunt iniuri? Respondeo. Omnes contractus ex metu gravi celebrati, cum sint voluntarii & liberi, sunt validi iure naturali, quod metus, ut dictum est, rationem voluntarii & liberi non auferat. Sicut enim peccatum ex metu gravi perpetratum voluntarium est: ita etiam contractus, quamvis ex metu iniuri, voluntarii sunt. Lex tamen tum ecclesiastica, tum civilis nonnullos contractus, ex metu celebratos, irritos declarat. Matrimonium ex metu celebratum nullum est, ut habetur cap. Veniens de sponsalibus. *Si mulier*. Iurisdiclio ex metu data, nulla est, ut dicitur de iudicio. Electio Prælatorum ex metu similiter nulla. Cap. Ubi periculum, de elect. §. Ceterum in vi. Absolute ad excommunicationem metu facta pariter nulla. Cap. Intra, de his que ad, *metusque causa in vi*. Vota isolemnia ex metu facta, irrita. Difficultas est de votis simplicibus, de quibus nisi iura posita decreverit. Hæc, cum natura vere valida sint, servanda videntur. Circumstantiæ spehandæ sunt, & dispensatio peti potest.

XXIII. De iuramento metu extorto disputant Theologi: quorum subtilitatis missis doctrina S. Thomæ amplectenda est 2. 2. quæst. lxxxix. art. 7. ad 3. In iuramento quod quis coactus facit, duplex est obligatio. Una quidem, quæ obligat hominem cui aliquid promittitur, & talis obligatio tollitur per coactionem: quia ille qui vim intulit, hoc meretur, ut ei promissum non servetur. Alia autem est obligatio,

mentorum fidem negabant tantummodo exterius, licet in corde eandem retinerent. Quæ enim per se mala sunt, nullo honestari metu possunt, etiam amittendæ vitæ. Id solum verum habet, metum minuire culpe gravitatem: quemadmodum enim timor diminuit voluntarium, & liberum; ita etiam aliquid malitæ admittit, & delinquenti facilis veniam conciliat. Quæ sunt non sunt, licet levis humana prohibeantur, possunt interdum gravi metu urgente absque culpa executioni demandari. Exempli gratia, quando vitæ conservatio cedit in maiorem Republicæ utilitatem, maiusque bonum: tum servanda est vita, lege neglecta. Quando vero legis humanæ violatio infert contemptionem, aut scandalum; tum etiam cum vitæ dispendio servanda lex est. Si quis in derisionem catholicæ religionis ad manducandas carnes in Quadragesima, ad non audiendum Missam in die festo cogere, & morsus sustinenda esset potius quam religionis catholicæ præcepta violanda.

XXII. Quæst. VII. Qui contractus ex metu iniuri, sunt iniuri? Respondeo. Omnes contractus ex metu gravi celebrati, cum sint voluntarii & liberi, sunt validi iure naturali, quod metus, ut dictum est, rationem voluntarii & liberi non auferat. Sicut enim peccatum ex metu gravi perpetratum voluntarium est: ita etiam contractus, quamvis ex metu iniuri, voluntarii sunt. Lex tamen tum ecclesiastica, tum civilis nonnullos contractus, ex metu celebratos, irritos declarat. Matrimonium ex metu celebratum nullum est, ut habetur cap. Veniens de sponsalibus. *Si mulier*. Iurisdiclio ex metu data, nulla est, ut dicitur de iudicio. Electio Prælatorum ex metu similiter nulla. Cap. Ubi periculum, de elect. §. Ceterum in vi. Absolute ad excommunicationem metu facta pariter nulla. Cap. Intra, de his que ad, *metusque causa in vi*. Vota isolemnia ex metu facta, irrita. Difficultas est de votis simplicibus, de quibus nisi iura posita decreverit. Hæc, cum natura vere valida sint, servanda videntur. Circumstantiæ spehandæ sunt, & dispensatio peti potest.

XXIII. De iuramento metu extorto disputant Theologi: quorum subtilitatis missis doctrina S. Thomæ amplectenda est 2. 2. quæst. lxxxix. art. 7. ad 3. In iuramento quod quis coactus facit, duplex est obligatio. Una quidem, quæ obligat hominem cui aliquid promittitur, & talis obligatio tollitur per coactionem: quia ille qui vim intulit, hoc meretur, ut ei promissum non servetur. Alia autem est obligatio,

gatio, qua quis Deo obligatur, ut implet quod per nomen eius promissit; & talis obligatio non tollitur in foro conscientie: quia magis debet damnari temporale subire quam iuramentum violari. Potest tamen repetere in iudicio quod violavit, vel Prelatus denunciare, non obstante quod contrarium iuravit; quia tale iuramentum vergetur in deteriorem exitum: est enim contra iustitiam publicam. Romani autem Pontificis ab huiusmodi iuramentis absolverunt, non quasi decreverint eiusmodi iuramentum non esse obligatoriam; sed quasi huiusmodi obligationes ex his causa relaxantes.

XXIV. Hanc eandem doctrinam confirmat quæst. xviii. artic. 3. ad 1. Coactio non aufert iuramento promissorio vim obligandi respectu eius quod licite fieri potest. Et ideo, si aliquis non implet quod coactus iuravit, nihilominus periculum incurrit, & mortaliter peccat. Potest tamen per auctoritatem summi Pontificis ab obligatione iuramenti absolvi, presertim si coactus fuerit tali metu qui cadere potest in conscientiam certum. Quod autem dicitur, quod iuramentum non sunt puniendi tanquam pro mortali crimine, non hoc ideo dicitur, quia non peccant mortaliter, sed quia poena eis minor infligitur. Quando itaque res promissa honesta, & licita est, iuramentum etiam ex metu factum obligat. Quod autem tua bona des aggressori, nil mali profert. Idcirco implendum iuramentum, docet S. Thomas.

XXV. Quæst. VIII. Quæ sunt ex concupiscentia, sunt ne involuntaria? Respondo. Concupiscentia nomine quælibet appetitus sensitivi commotio, seu passio circa bonum intelligitur, exclusa tristitia, & dolore circa malum. Concupiscentia duplex est. Altera antecedens, quæ procedit voluntatis actum, & estque incidens causa. Visio obiecti delectabilis accendit appetitum sensitivum: & voluntas desiderat, vel delectatur de eo. Altera consequens, quæ actionem voluntatis consequitur, quatenus exercitium actionis excitat, accenditque passionem concupiscentia. De hac nulla quæstio. Hæc enim non potest esse involuntaria causa, cum actionem consequatur. Solum ostendit, tanquam signum, peccati magnitudinem, seu magnam voluntatis delectationem in exercenda actione. Quare hæc non dimittit, sed auget potius culpam. Proposita quæstionculæ respondet S. Thomas 1. 2. quæst. vi. art. 7. Concupiscentia non causat involuntarium, sed magis facit aliquid voluntarium. Dicitur enim aliquid voluntarium esse eo quod voluntas in id fertur: per concupiscentiam autem voluntas inclinatur ad volendum id quod concupiscit: & ideo concupiscentia magis facit ad hoc quod aliquid sit voluntarium, quam quod sit involuntarium. Non est tamen contingendum voluntarium cum libertate. Nam voluntarium fitum est in inclinatione cum finis cognitione; & quæ maior est inclinatio, eo maius est voluntarium. Porro, si hoc voluntarium spectetur, ut liberum, cum libertas iudicii indifferentiam polluit, concupiscentia vehementer, & antecedens obducere hoc iudicium potest, & simul diminuire libertatem, atque adeo malitiam. Quam doctrinam pluribus in locis S. Thomas tradit; & potissimum quæst. 111. de mal. art. 11. Meritum, & demeritum in electione consistit ex ratione procedente. Passio autem obducibilis, & etiam ligat iudicium rationis. Quanto autem iudicium rationis fuerit purius, tanto electio est perspicacior ad merendum, vel demerendum. Unde qui inducitur ad bene faciendum ex iudicio rationis, laudabilis operatur quam qui inducitur ad hoc idem ex sola animalis passione. Hic enim errare potest, indolito volens. Concupiscentia itaque minuit voluntarium, quatenus liberum est; auget vero, quatenus naturale. Discrimen quod est inter timorem, & concupiscentiam, assignat S. Thomas cit. quæst. vi. art. 7. ad 1. & ad 2. Timor, inquit, est de malo; concupiscentia autem respicit bonum. Malum autem secundum se contrariatur voluntati; sed bonum est voluntati consonum. Ideo timor temper minuit & voluntarium, & liberum; secus concupiscentia, ut dictum est.

XXVI. Quæst. IX. Utrum ignorantia inferat involuntarium? Resp. De ignorantia fulocalamo agemus Tom. II. Apparatus ad Theologiam Christianam. Idcirco paucis hanc gravissimam quæstionem expediam. D. Thomas ignorantiam dividit in antecedentem, concomitantem, & consequentem his verbis est. quæst. vi. art. 8. Ignorantia tripliciter se habet ad actum voluntatis. Uno modo concomitantem, alio modo consequentem, tertio modo antecedentem. Concomitantem quidem, quando ignorantia est de eo quod agitur; tamen, etiam si sciretur, nihilominus ageretur. Tunc enim ignorantia non inducit ad volendum ut hoc fiat; sed accidit simul esse aliquid factum, & ignorantum; sicut in exemplo posito, scilicet cum aliquis vellet quidem occidere hostem, sed ignorans occidit eum, patiens occidere cererum. Et talis ignorantia non facit involuntarium, ut Philosophus dicit: quia non causat aliquid quod sit repugnans voluntati, sed facit non voluntarium, quia non potest effectu voluntatis quod ignoratum est. Consequenter autem se habet ignorantia ad voluntatem, inquantum ipsa ignorantia est involuntarium, inquantum quod sit involuntarium, non est tamen contingendum voluntarium cum libertate. Nam voluntarium fitum est in inclinatione cum finis cognitione; & quæ maior est inclinatio, eo maius est voluntarium. Porro, si hoc voluntarium spectetur, ut liberum, cum libertas iudicii indifferentiam polluit, concupiscentia vehementer, & antecedens obducere hoc iudicium potest, & simul diminuire libertatem, atque adeo malitiam. Quam doctrinam pluribus in locis S. Thomas tradit; & potissimum quæst. 111. de mal. art. 11. Meritum, & demeritum in electione consistit ex ratione procedente. Passio autem obducibilis, & etiam ligat iudicium rationis. Quanto autem iudicium rationis fuerit purius, tanto electio est perspicacior ad merendum, vel demerendum. Unde qui inducitur ad bene faciendum ex iudicio rationis, laudabilis operatur quam qui inducitur ad hoc idem ex sola animalis passione. Hic enim errare potest, indolito volens. Concupiscentia itaque minuit voluntarium, quatenus liberum est; auget vero, quatenus naturale. Discrimen quod est inter timorem, & concupiscentiam, assignat S. Thomas cit. quæst. vi. art. 7. ad 1. & ad 2. Timor, inquit, est de malo; concupiscentia autem respicit bonum. Malum autem secundum se contrariatur voluntati; sed bonum est voluntati consonum. Ideo timor temper minuit & voluntarium, & liberum; secus concupiscentia, ut dictum est.

hinc. Et hoc contingit dupliciter, secundum duos modos voluntarii supra positi. Uno modo quia actus voluntatis fertur in ignorantiam; sicut cum aliquis ignorare vult, vel ut excusationem peccati habeat, vel ut non retrahatur a peccando, secundum illud Job xxi. Scientiam viarum tuarum nolumus: & hæc dicitur ignorantia affectata. Alio modo dicitur ignorantia voluntaria eius quod quis potest scire, & debet: sic enim non agere, & non velle, voluntarium dicitur, ut supra dictum est. Hoc igitur modo dicitur ignorantia, siue cum aliquis actum non considerat quod considerare potest, & debet; quæ est ignorantia male electionis, vel ex passione, vel ex habitu proveniens: siue cum aliquis notitiam quam debet habere, non curat acquirere: & secundum hunc modum ignorantia universalium iuris, quæ quis scire tenetur, voluntaria dicitur, quasi per negligentiam proveniens. Cum autem ipsa ignorantia sit voluntaria aliquo istorum modorum, non potest causare simpliciter involuntarium; causat tamen secundum quid involuntarium, inquantum procedit motum voluntatis ad aliquid agentium, quod non esset scientia præsentem. Antecedenter autem se habet ad voluntatem ignorantia, quando non est voluntaria, & tamen est causa volentis quod alias non vellet; sicut cum aliquis homo ignorat aliquam circumstantiam actus, quam non timebatur scire, & ex hoc aliquid agit, quod non faceret, si sciret; puta, cum aliquis diligenca adhibita nesciens aliquem transire per viam, profecti fugitum, qua interfecti transissent. Et talis ignorantia causat involuntarium simpliciter. Si plura de ignorantia Pelagianæ, Insensitiæ, Probabilisticae cupis, consule laudatum Tom. II. Apparatus, & Tom. I. Hist. Probabilis in Appendice, ubi ex illustri materia hæc diluata est.

XXVII. Samuel Pufendorfus in suo tract. de Hom. & Civ. ab officis, seu actionibus humanis, quæ iure nature dirigi debent, initium capit. Verum tam implexe, & icinne hæc verlat, ut nihil obcurius scriptum apud Scholasticorum aliquem, etiam inferioris sublimitatis, inventurus sis. Plures Auctoris istius errores infra refellam. Christianus Thomæus Lib. 1. cap. 1. de natura hominis morali, pluribus inlumpis §§. quibus physicam corporis humani naturam exponit, tandem §. 17. intellectum, & voluntatem definit his verbis: igitur intellectus est facultas anime humane cogitandi in cerebro, & voluntas facultas eiusdem anime concupiscenti in corde. Adeo impedit de intellectu, & voluntate scribit Lutheranus iste, ut corporeum potius quam spiritualem animam se propugnare indicet.

Quippe §. 28. aperte scribit, in mundo nihil esse, nisi corpus: & §. 34. repetit, omnem voluntatem esse concupiscentiam in corde. Omnis concupiscentia amor est. Omnis amor est desiderium utendi se cum re amata. Omne desiderium conatus est agendi. Dum vero voluntas conatus est cordis, distat a conatu qui sentitur in alio membro corporis, ut conatus estendi excrementa, conatus in ulcere. Hinc ultra pergit, & §. 40. improbat communem, certaque doctrinam, quæ supra confirmavit, voluntatem nempe non posse cogi. Unde falsum est, inquit, commune dicitur, quod voluntas non possit cogi. Et a quo cogi potest? Ab homine? A Deo, qui omnia obediunt? Transcribit §. 10. doctrinam Cumberlandi de magnitudine cerebri humani, & de hominis propensione ad venenum, non aliquo tempore limitata. Innumeri istius Lutherani abtentionibus prætermisiss, paucas hæc obiter indicasse sufficiat, ut Italice nostræ iuvenes qui iuri nature fludent, ab istorum Protestantium lectione abdicent. Quoniam nihil ex illis addicere præter errores valem. Quid quod vel ipsa erroneæ opinionis tanta obcuritate, & tanta imperitia exponunt, ut homo bonis studiis additus, legere istorum opera sine fastidio nequeat?

CAPUT VI.

De humana libertate. Hæc homo in sui creatione præditus fuit, nec eam per originalem culpam amisit. Lucei, Calvini, Pufendorfii, Christiani Thomæi, aliorumque Protestantium errores.

I. Quæstionem præ ceteris omnibus necessariam investigandum suspicio. Quoniam, sublata libertate, supererent iura omnia, conatus, studia, industria, ceteraque hominum molimina vana, & contentia ferrea. Sola quippe officia libera, iuris tunc naturalis, tunc positivi directioni liberebant. Porro omnium primum, quid libertatis nomine intelligitur, exponendum est. Et, quia plures libertas excipit sensus, notionem divilio eandem præcedat fas est; quemadmodum & ipse Marcus Tullius Lib. 1. cap. 1. officia dividit, antequam definiat. Dividi autem libertas solet primum in libertatem naturæ, qua homo conditus fuit; gratia, qua a culpa redemptus est, de qua S. Paulus Rom. vii. Cum servo essetis peccati, liberi facti estis iustitiæ, & gloriæ, ad quam, ex misericordia subditi, delicta sumus, ut ait idem S. Paulus Rom. vii. Et ipsa creatura libe-